

Tartu Teoloogia Akadeemia

Olavi Ilumets

RELIGIOONI MÕJU KINNIPEETAVATELE

TARTU VANGLA NÄITEL

Magistritöö

Juhendaja: usuteaduse magister

(religioonianthropoloogia)

Üllas Linder

Tartu, 2008

The influence of religion to detainees in example of Tartu Prison

Summary

The present master thesis deals with analyzing the influence of religion on detainees in the example of Tartu Prison. The master thesis is written in Estonian. The key words of this paper are: prison, detained person, custodial, religion, criminal behaviour, law-abiding behaviour, conversion, repentance, resocialization.

The choice of the topic is motivated by the fact that there is a need for academic and systematic research about the relationship between detainees and religion in Estonia because there has been little work on this subject: only one bachelor thesis on this topic during the last years. Also a few bachelor and master theses with different emphasis have been written in this field. I have cooperated with an array of detainees of Tartu Prison to provide basic reach and definition of the topic and sufficient amount of data for the conclusions and abstracts.

The purpose of the present thesis is to analyze the state of the detainees to find out regularities of their interest in religion, to present statistics and offer opportunities to improve the situation. There is also a purpose to promote religion as an important opportunity for detainees and for society in general - the penitence being the grounds of revaluing someone's way of life and motivation.

The hypothesis of the master thesis is: the essential precondition for giving up life in crime effectively is religion. To support the hypothesis I worked with the detainees in the form of polls, interviews and essays, collected and systematized the results and made statistics. I have used inductive and qualitative methods. There were about 900 detainees in Tartu Prison in the time of the study, to whom I handed out 140 questionnaires. 119 detainees (53 Estonian and 66 Russian) returned filled ones. I also interviewed 20 detainees and 5 more wrote essays.

Exploratory questions of the master thesis are:

1. What is the level of the detainees' interest in religion?
2. Does the interest depend upon nationality and age?
3. How does religion influence the detainees to start a legitimate life?
4. What is essential for them to avoid returning to the life in crime?

The master thesis consists of four chapters. The first one deals with methodology and is divided into two parts: the theological basic of the thesis and the method, respondents and data of the research. The second chapter deals with analyzing the situation in the prison and is divided into three parts: the state of detainees in the beginning of captivity, the social network of detainees and the crisis of adaptation. The third chapter of the thesis deals with the influence and effect of religion on detainees and is divided into three parts: religious search by detainees and support from the prison, the experience and effect of conversion, the change and stability of identity. The fourth chapter of the thesis deals with analyzing the results and is divided into four parts: the detainees' general interest in religion, the connection of interest and nationality, the role of religion as an agent of change and the fixation of a law abiding life.

The master thesis includes 3 appendixes.

The thesis has come to the following conclusions:

1. The level of the detainees' interest in religion is strong. 83% of the detainees are interested in religion (51% are affected well towards religion and 32% are religious), 17% are cold towards religion. The amount of people interested in religion exceeds the amount of cold detainees four-fold consequently.
2. The interest in religion depends upon age, not nationality. The amount of well-affected detainees is the biggest – 49% Estonians and 58% Russians. The group of religious people consists of 38% Estonians and 24% Russians. The amount of atheists is the smallest: 13% Estonians and 18% Russians. The well-affected people dominate in the group of detainees up to 25 years old (67% Estonians and 63% Russians). By the increase in age the religious percentage rises and the atheist percentage declines. Already 46% of middle aged Estonian detainees and 44% of middle age Russian detainees have become religious.

3. Religion influences the detainees to start a legitimate life decisively. Unless the detainees find motivation in religion, they are prone to fall back to their criminal ways after release. 67% of non-religious detainees return to prison. Religious detainees however seldom return to prison - 84% of them manage to change their ways. Nationality also plays a role here: Russians more probably return to prison whether or not they are religious.
4. Religion is essential for detainees to avoid returning to the life in crime. There was only one religious person returned to the prison twice, because the other (92%) were able to choose a better lifestyle. The religious detainees should be baptised, because this empowers them with spiritual strength and endurance. Only 17% of the baptised detainees returned to prison. For successful resocializing 50% of the detainees need support. The best way for them is to join a church as quickly as possible (42%). Only 25% of them can manage it by themselves.

In conclusion it can be stated that promoting religion is the essential precondition for giving up the life of crime and becoming a law-abiding citizen. Valuing the work of the prison staff to support detainees in their positive efforts is a process that needs conscious and systematic action, in which the whole society must be involved. The role of the academic discourse must be to generate a wide array of research into the subject. But in my opinion everything begins from attitudes and values. If the religion and charity are valued, they will be followed. But if they are regarded as trivial, positive results will not follow.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	lk 6
I. UURIMUSE METOODIKA	lk 13
1.1. Uurimuse teoloogiline alus	lk 13
1.2. Uurimismeetod, valim ja andmete kogumine	lk 16
II. VANGLAOLUKORRA ANALÜÜS	lk 19
2.1. Kinnipeetava olukord vangistuse alguses	lk 19
2.2. Kinnipeetava sotsiaalne võrgustik	lk 23
2.3. Kohanemiskriis	lk 26
III. RELIGIOON KINNIFEETAVATE MÕJUTAJANA	lk 30
3.1. Usulised otsingud ja vangla toetus	lk 30
3.2. Pöördumise kogemus ja tagajärjed	lk 38
3.3. Identiteedi muutus ja püsivus	lk 46
IV. KOKKUVÕTE KÜSITLUSE TULEMUSTEST	lk 53
4.1. Kinnipeetavate üldine religioonihuvi	lk 53
4.2. Kinnipeetavate religioonihuvi seos rahvuse ja vanusega	lk 55
4.3. Religiooni roll muutuste esilekutsujana	lk 61
4.4. Seaduskuuleka eluviisi kinnistamine	lk 66
KOKKUVÕTE	lk 72
KASUTATUD ALLIKAD	lk 76
Kasutatud kirjandus	lk 76
Kasutatud perioodika	lk 77
Kasutatud internetimaterjal	lk 77
Lisad	lk 78

SISSEJUHATUS

Käesolev magistritöö analüüsib religiooni mõju kinnipeetavatele Tartu vangla näitel. Arutluse all on kinnipeetavate olukord vangistuses ning religiooni võimalused kujundada kriminaalse eluviisiga inimestest seaduskuulekaid ühiskonnaliikmeid.

Teemavaliku põhjuseks on asjaolu, et kinnipeetavate suhe religiooniga on käesolevaks hetkeks Eestis alles põhjalikult läbi uurimata, kuigi viimastel aastatel on huvi vanglavaldkonna ja kinnipeetavate käekäigu vastu tõusnud. Meie kõrgkoolides kirjutatakse vanglateemalisi üliõpilastöid, kuid enamasti puudutavad need religiooniteemat vaid riivamisi.

Näiteks kaitsesid Tartu Ülikooli õigusteaduskonna kriminaalõiguse õppetoolis 2008. aastal Triin Marran magistritööd „Kinnipeetavate probleemid ja lahkarvamused vanglas“ ja Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudis Maire Jõgi magistritööd „Kinnipeetavate retsidiivsusrisi hindamine Tartu vangla ja kriminaalhoolduse näitel“. Võrdleva õiguse õppetoolis kaitses Merli Truup bakalaureusetööd „Inimõiguste järgimisest Eesti kinnipidamisasutustes Tartu vangla näitel“. 2007. aastal valmis Kõrgemas Usuteaduslikus Seminaris Angelina Urbeli diplomitöö „Mentorlus kui tõhusa teenimise vahend karistussüsteemis“ (Менторство как средство эффективного служения в исправительной системе). 1999. aastal valmis Avo Üprusel EELK Usuteaduse Instituudis lõputöö „Õigus halastusele: Eesti kiriku kriminaaltöö ja hingehoiu osa selles“.

Töid käesoleva magistritööga samast valdkonnast on seni Eestis kaitstud vaid üks – Igor Milleri bakalaureusetöö „Vanglate vaimuliku töö hetkeseis Eestis“ Eesti Metodisti Kiriku Teoloogilises Seminaris 2001. aastal. Seega on suur vajadus akadeemiliste ja süstemaatiliste uurimuste järele, mis analüüsiksid vanglate olukorda, kinnipeetavate toimetulekut ja religiooni võimalusi vangide resotsialiseerimisel.

Tartu vangla näite valisin esiteks seetõttu, et olen ise selles töötanud alates avamispäevast 2002. aastal ja üles ehitanud sealse kaplaniteenistuse. Seepärast arvan end hästi tundvat

vanglatöö iseloomu, sisu ja probleeme, samuti ka kinnipeetavate suhteid religiooniga. Teiseks tagab Tartu vangla asukate hulk – keskmiselt 900 isikut – teema sobiva laiuse ja piiritletuse ning kindlustab vajaliku andmetehulga järeldusteks ja kokkuvõteteks. Kolmandaks oluliseks põhjuseks on, et oman uuritava valdkonnaga ka isiklikku suhet. Olen läbinud sarnase otsingute-etapi nagu paljud kinnipeetavad, kogenud religiooni pöördelist mõju ja suutnud uute eluväärtuste juures ka püsida.

Eesti Vabariigi kodanike suhteid usuvaldkonnaga reguleerivad käeoleval hetkel erinevad seadused. Põhiseaduse §40 sätestab usuvabaduse: „Igaühel on südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus. Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Igaühel on vabadus nii üksinda kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt täita usutalitusi.“ Põhiseaduse §12 sätestab kõikide inimeste võrdsuse seaduse eest: „Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu.“¹ Kirikute ja koguduste seaduse §8 lg 1 sätestab: „Igal isikul on õigus vabalt valida, tunnistada ja kuulutada oma usulisi veendumusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist, kõlblust ega teiste inimeste õigusi ja vabadusi.“²

Kinnipidamisasutustes viibivate kodanike usulised õigused on samuti seadusandlusega reguleeritud. Kirikute ja koguduste seaduse §9 lg 1 sätestab kinnipeetavate ja vahistatute õiguse usuliste vajaduste rahuldamisele kooskõlas oma usutunnistusega.³ Vangistuseseaduse §62 ütleb, et vangla tagab kinnipeetavale tema usuliste vajaduste rahuldamise.⁴ Tartu vangla põhimääruse §2 kohaselt on vangla üheks ülesandeks korraldada kinnipeetavate ja vahistatute usuliste vajaduste rahuldamine.⁵

Magistritöö eesmärgiks on analüüsida kinnipeetavate üldist olukorda, selgitada välja nende religioonihuvi põhilised seaduspärasused ning pakkuda saadud tulemuste põhjal võimalusi olukorra parandamiseks. Nimetatud arutlustes ja ettepanekutes lähtun konkreetsetest arvulistest näitajatest, mis on saadud tulemusi analüüsid.

¹ Eesti vabariigi põhiseadus. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12846827>. 13.08.2008.

² Kirikute ja koguduste seadus. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12769838>. 25.01.2008.

³ Samas.

⁴ Vangistuseseadus. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12952945>. 15.07.2008.

⁵ Tartu vangla põhimäärus. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12968381>. 11.08.2008.

Soovin magistritööga propageerida religiooni kui olulist võimalust nii kinnipeetavatele otseselt kui ühiskonnale laiemalt. Minu isiklik elu, töökogemus ja korraldatud uuring kinnitavad, et usuletulek põhjustab inimese tõekspidamiste ja eluviiside ümberhindamise, tingib kriminaalsest käitumisest loobumise ja seaduskuulekaks kodanikuks saamise. Loetletud muudatustest kinnipeetava isiklikus elus tõuseb tulu kogu tema ümbrusele, sest mida rohkem on meil meelt parandanud kurjategijaid, seda inimlikumaks muutub kogu ühiskond.

Kuigi kinnipidamisasutustest räägitakse nii igapäevaselt kui seadusandja tasandil päris palju, ei ole tegelikkus siiski eriti hea. Põhiprobleemiks on minu arvates tahtmatus mõista, et vangid on inimesed meie eneste hulgast ja et nende probleemid on meie kõikide mure. Pigem püütakse ühiskonda uskuma panna, et tegemist on mingit madalamat sorti inimestega, kes tuleb teistest isoleerida. Olen sageli pidanud seisma vastamisi põhjendustega, et ühiskond peaks tegelema palju tähtsamate sihtgruppidega kui vangid, kes on ometi ise oma olukorras süüdi ja range karistuse täiega välja teeninud. Väga raske on selgitada erineva tasandi organeile, et tänase vanglatööga panustame meie kõigi turvalisse tulevikku ning et just religioon on väga arvestatav tegur kinnipeetava kujundamisel seaduskuulekaks kodanikuks.

Probleemiks on kindlasti ka religiooni positsioon meie tänases väärtussüsteemis ja maailmapildis laiemalt. Traditsiooniliste religioossete institutsioonide osatähtsus praeguses ühiskonnas väheneb järjekindlalt. Usku peetakse naeruväärseks, ajast-arust ebateaduslikuks maailmavaateks. Sarnased protsessid kulgevad ka mujal Euroopas. Kuigi kristlik mõtteviis on sajandite jooksul omanud väga tõsist rolli karistus- ja kasvatuspoliitikas, eitatakse siiski vajadust religioosse kasvatuse järele. Seega on ootuspärane, et ka muutunud kinnipeetavasse suhtutakse pigem kui teesklejasse ja manipulaatorisse, mitte siiralt meelt parandanud inimesse. Ajakirjanduse kajastatud lugudes domineerib seoses vanglas Jumala leidnud ja pöördunud vangidega valdavalt negatiivse varjundiga sõnum. Need lood jutustavad tagasilöökidest, kuidas vabanenud vangid sooritavad uusi kuritegusid ja satuvad tagasi kinnipidamisasutusse.

Võib küsida, kas just selline suhtumine polegi põhjuseks, miks kuritegevus võtab järjest suuremaid mõõtmeid ja kaasab üha rohkem inimesi. Mis saab siis, kui riik ja ühiskond kaugenevad lõplikult Jumala õigluseideaalist? Üha rohkem on põhjust rääkida religioosest individualiseerumisest, naasmisest esimese inimpaari loomise juurde, kes soovis ise otsustada,

mis temale hea on.⁶ Akadeemiline uurimus religiooni mõjust kinnipeetavatele muudab loodetavasti sellist suhtumist ning väärtustab vanglatööd meie igapäevase elu lahutamatu osana.

Kristlik hoolekandetöö Eesti vanglates sai pärast ligi pool sajandit kestnud vaheaega taas alguse 1989. aastal, kui Nõukogude Liidu siseminister andis loa vaimulikel ja vabatahtlikel külastada kinnipeetavaid. Kuni 1997. aastani tegutsesid vanglavaimulikud vabatahtlikkuse alusel. 1997. aastat võib pidada ametliku riikliku vanglakaplaani sünniaastaks, sest Vanglate Ameti peadirektor andis välja korralduse luua vanglatesse kaplani ametikohad. Oikumeenilist vaimulikku teenimist vanglates koordineeris 2000. aasta lõpuni vanglavaimulikke ühendav Eesti Vanglakaplanite Assotsiatsioon. 2001. aasta alguses loodi Justiitsministeeriumi valitsusalas vanglate peakaplani ametikoht, mille ülesandeks sai koordineerida kõikide vanglakaplanite ja kogu vanglasüsteemi religioonitööd. Suuremates vanglates koordineerib usualast tegevust vanemkaplan, kes allub erialaselt vanglate peakaplanile. 2008. aastal töötab Eesti vanglates ja arestimajades 18 kaplanit. Neid abistab ligi 75 vabatahtlikku.⁷

Magistritöö hüpotees on järgmine: religioon on tulemusliku kuritegevusest loobumise, identiteedimuutuse ja seaduskuulekas eluviisis püsimise hädavajalik eeltingimus. Hüpoteesi püstituse tingis minu aastatepikkune vanglatöö kogemus.

Magistritöös püstitan järgmised uurimisküsimused:

1. Milline on kinnipeetavate huvi religiooni vastu?
2. Kas kinnipeetavate religioonihuvi sõltub rahvusest ja vanusest?
3. Kuidas mõjutab religioon loobuma kuritegevusest ja alustama seadusekuulekat elu?
4. Mida on vaja teha, et inimene ei naaseks kuritegelikule teele?

Magistritöö eesmärgi saavutamiseks kasutan kvalitatiivset fenomenoloogilist uurimismeetodit, mis aitab vastata uurimisküsimustele ning kinnitada või ümber lükata püstitatud hüpoteesi. Kvalitatiivne meetod sobib, et saada infot kvantitatiivselt raskesti- või mittemõõdetavatest isiklikest arvamustest ja kogemustest. Meetod võimaldab mul magistritöö

⁶ Mitut usku Eesti: valik usundiloolisi uurimusi. 1. kd. Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus, 2004. Lk 128.

⁷ Kaplanaat. http://www.eelk.ee/diakoonia/y_kaplanaat.php. 29.09.2008.

jaoks uurida kinnipeetavate suhtumist religiooni, nende ootusi ja probleeme, usulise pöördumise protsessi ja seda mõjutavaid tegureid. Kogun kokku kõik küsitlusandmed ning analüüsin ja tõlgendan neid. Seejärel tuletan nende põhjal järeldused kinnipeetavate suhtest religiooniga ja pakun välja teooria olukorra muutmiseks. Tuletatud tõenäolised järeldused kinnitavad püstitatud hüpoteesi ja vastavad seatud uurimisküsimustele.

Respondentide leidmiseks pöördusin Tartu vanglas karistust kandvate kinnipeetavate ja ka mõningate juba vabaduses viibinute poole. Andmete kogumiseks kasutasin etteantud vastusevariantidega ankeetküsitlusi, poolstruktureeritud kirjalikke intervjuusid, suulisi intervjuusid ja esseesid. 14 küsimusest koosnevaid ankeete jagasin välja 140-le kinnipeetavale. Põhirõhu aetasin nii kirjalikule kui suulisele intervjuerimisele. Kirjalikult vastamiseks esitasin 10 küsimusega poolstruktureeritud küsimustiku 20 intervjueritavale. Suulisel intervjuul 12 kinnipeetavaga kasutasin samu küsimusi, kuid muutsin järjekorda ja rõhuasetust vastavalt vajadusele. Esseede kirjutamiseks jagasin 5-le kinnipeetavale kätte näidisküsimused. Esseede soovitavaks pikkuseks oli 4–5 lehekülge.

Magistritöö koosneb neljast peatükist. Esimene peatükk annab ülevaate metoodikast, mida kasutan töö teemadega tegelemiseks, eesmärkide täitmiseks, hüpoteesi kinnitamiseks ja uurimisküsimustele vastamiseks. Peatüki esimene alapeatükk selgitab töö teoloogilist alust ning teine alapeatükk tutvustab uurimismeetodit, valimit ja andmete kogumise põhimõtteid.

Magistritöö teine ja kolmas peatükk põhinevad minu isiklikul töökogemusel. Teine peatükk analüüsib olukorda vanglas. Peatüki esimene alapeatükk käsitleb kinnipeetava olukorda vangistuse alguses. Reeglina on tegemist hirmu, kaotusvalu ja ängistusega, mida põhjustab sunniviisiline siirdumine tuttavast keskkonnast ettearvamatusse tundmatusse. Suureks stressiallikaks kujuneb ka eraldatus välismaailmast ja lähedastest. Väga lühikese aja jooksul peab vangistatu toime tulema väga erinevate uute asjaoludega, näiteks teadmatus tuleviku ees, pikk karistusaeg või vangistuse mõju tema perele. Samuti on ta sunnitud endale kujundama uue ellujäämisstrateegia.

Magistritöö teise peatüki teine alapeatükk räägib kinnipeetava sotsiaalsest võrgustikust. Teatavasti seostub indiviidi identiteet kohtade ja inimestega, mis kujundavad tema elu aluse ja tausta. Kodukeskkonnast eraldamisel muutub kinnipeetava senine sotsiaalne võrgustik

tavaliselt olematuks ja tuleb hakata kujundama uut. Kindlasti tuleb arvestada asjaoluga, et sundolukorras viibides on vangi võimalus ise oma suhteid valida väga väike. Uustulnuk kaasatakse süsteemi kohe sisenemishetkest alates ja temalt endalt luba küsimata. Vanglateskkonna erinevus kodukeskkonnast määrab tõjereaktsiooni ulatuse ja võimalused säilitada senist sotsiaalset võrgustikku.

Magistritöö teise peatüki kolmas alapeatükk kirjeldab kohanemiskriisi, mis kinnipeetavaid vanglasse sisenemise järel tabab. Kriis avaldub näiteks olukorra järsus eitamises, šokis ja meeleheitlikus soovis iga hinna eest pääseda. Seda tunnistab ka suur enesevigastuste arv vangistuse algperioodil. Meeleheide ei valda mitte üksnes esimese vanglakaristuse kandjaid, vaid ka korduvaid kinnipeetavaid. Vangla pakub omalt poolt võimalusi kriisist väljuda, näiteks õppimist, tööd, huvitegevust, sporti, hingehoidlikke vestlusi, piiblitunde, jumalateenistusi.

Magistritöö kolmas peatükk räägib religiooni mõjust ja tulemustest kinnipeetavaile. Peatüki esimene alapeatükk käsitleb vangide usulisi otsinguid ja vanglapoolset tuge selles protsessis. Usulistele otsinguile juhivad kinnipeetavat süütunne ja südametunnistus, et on rikutud seadust ja põhjustatud kellelegi valu. Hingehoidja või kaplani roll on protsessi juures viibida, aidata toimuvat analüüsida ja näidata võimalusi liikuda edasi. Kinnipeetava eesmärgiks peaks olema jõuda patutunnetuse ja väljapääsuni, et saada hukkamõistetud inimesest päästetuks. Vanglas pakutakse erinevaid tugiprogramme, mis aitavad usulistes otsingutes edasi liikuda ja elumuutvate otsusteni jõuda.

Magistritöö kolmanda peatüki teine alapeatükk kirjeldab kinnipeetavate pöördumiskogemust. Pöördumise ehk identiteedimuutuse korral on tegemist protsessiga, milles inimene hakkab analüüsima oma elu ja otsima vastust küsimustele *Kes ma olen? Miks ma olen?* Usulise pöördumise teljeks on üleminek enesekeskselt elutunnetuselt jumalakesksele. Kinnipeetava puhul tähendab pöördumine kindlasti ka kriminaalsest tegevusest loobumist. Iga konkreetse inimese pöördumine on väga ainukordne ja isiklik kogemus. Selleni võib jõuda kas aeglaselt liikudes või ootamatult. Mõne inimese pöördumisprotsess kestab aastaid või isegi aastakümneid. Ka hingehoidjad ei tohi protsessis osaledes ette rutata või tagant kiirustada. Mõlemal pöördumisjuhul on tulemuseks tõeline ja radikaalne muutus pöörduja arusaamades ja eluviisides, ümberorienteerumine kõigis eluvaldkondades, uus suhtumine nii iseendasse kui

teistesse. Pöördumist kogenud kinnipeetavad leiavad oma elule uue sisu, kogevad andestust, saavad vastused end vaevanud küsimustele, valmistuvad astuma täiesti uude ellu. Senine meeleheide asendub sisemise vabadusega.

Magistritöö kolmanda peatüki kolmas alapeatükk räägib identiteedimuutusest ja -püsivusest. Pärast kinnipeetava otsust saada usklikuks kerkib küsimus, kas pöördumine on tõeline ja kas jätkub tahtmist hakata elama täiesti uut moodi. Tekib vajadus tugiisikute järele, kes aitaksid uut identiteeti süvendada ja kinnistada. Ei piisa üksnes pöörduja tahtejõust, vaid ta vajab ka sotsiaalset võrgustikku. Kui kinnipeetav on elanud läbi pöördumise, on väga tähtis, et ta hakkaks kasutama Jumala pakutud armuvahendeid: palvet, Jumalasõna, sakramente ja rituaale. Need lähendavad inimest Jumalale, õpetavad ja annavad jõudu kristlikult käituda. See omakorda aitab kujundada uut identiteeti ning sellesse püsima jääda. Armuvahendid omavad suurt tähtsust kuritegelikust mõtteviisist ja tegevusest loobumisel. Siit kasvab lootus, et vanglast vabanedes suudab inimene naasta tavaühiskonda ja elada seadusekuulekalt.

Magistritöö neljas peatükk esitab kokkuvõtte uurimuse käigus ankeetide, intervjuude ja esseede abiga kogutud andmetest. Peatükk esitab järelduste aluseks oleva materjali, et täita magistritöö eesmärgid, vastata uurimisküsimustele ja kinnitada või ümber lükata hüpoteesi. Peatükk koosneb neljast alapeatükist: kinnipeetavate üldine religioonihuvi, religioonihuvi seos rahvuse ja vanusega, religiooni roll muutuste esilekutsujana, seaduskuuleka eluviisi kinnistamine. Sisuliselt on tegemist uurimisküsimustele vastava alajaotusega, millest igüks esitab valdkonna kohta arvandmed ning nende põhjal tehtud kokkuvõtted ja järeldused.

Magistritöö kolme lisasse paigutasin vastusevariantidega ankeetküsitluse, poolstruktureeritud intervjuu ja essee küsimustikud.

Oma magistritööga soovin lugejaid ärgitada mõtlema kinnipeetavate olukorrale vanglas ning põhjustele, mis ajendavad käituma ennast ja teisi hävitavalt, samuti usule kui seaduskuulekate ühiskonnaliikmete kujundamise abivahendile. Vaimulikust pöördumisest saavad õndsusvajalikku kasu eeskätt kinnipeetavad, kuid laiemalt kogu ühiskond. Mida rohkem tänaseid kinnipeetavaid leiab tee religiooni juurde, seda turvalisemaks muutub ühiskond.

I. UURIMUSE METOODIKA

1.1. Uurimuse teoloogiline alus

„Ja kui nad tulid sinna paika, mida hüütakse Pealaeks, siis löid nad Jeesuse sinna risti, samuti kurjategijad – ühe temast paremale, teise vasakule poole.“ (Lk 23:33) Ristil kahetsenud röövel sai Jeesuselt armu ning tema süü lepitati. Mis tingis kurjategijas sellise muudatuse? Kindlasti Jeesuse palve, et Jumal ei mõistaks ristilöömist karistajatele süüks, vaid andestaks. Võime küsida, kui suur ja siiras oli ühe kurjategija kahetsus ning miks teine oma võimalust ei kasutanud.

Kui Rooma impeeriumis rakendati valdavalt karistavat õigust⁸, siis kristlus toob uue paradigmana sisse ka taastava õiguse⁹. Kristlik teoloogia lähtub kohtumõistmisel sellest, mis on õige Jumala silmis, kriminaalõigus aga sellest, mis on õige seaduse silmis. Sõna *kriminaalne* tuleneb kreekakeelsest sõnast κρίνω (krino), mis tähendab „kohut mõistma“.¹⁰

See ei tähenda, et teoloogia läheks seadusandlusega vastuollu. Pigem tegeleb teoloogia nähtusega sügavamalt ja ei pea karistust ainutähtsaks. Karistuse lõppeesmärgiks on, et ka väga rängalt eksinud inimene saaks lepitatud nii iseenda kui ohvri ja ühiskonnaga. Teoloogia ja kriminaalõiguslik akt on ühtivad jõud ühiskonnas, mis toetavad inimese vajadust kaitse ja turvalisuse järele elus.¹¹ Alexander Pope on öelnud: „Kord on taevas esimene seadus. Kristlastena usume, et kord saab ka maa peal esimeseks seaduseks.“¹²

⁸ Piir, Milvi Martina. Pauluse protsess: kriminaalõiguslik kontekst ja koht Uue Testamendi traditsioonis. Magistritöö. Tartu, Tartu Ülikool, 2005. Lk 35.

⁹ Alasoo, Annika. Taastav õigus kaasab ohvrid õigusemõistmisse. Eesti Kirik, 07.05.2008. Lk 4.

¹⁰ Lepajõe, Marju. Kreeka-eesti Uue Testamendi õppesõnastik. Tartu, Akadeemiline Teoloogia Selts, 2002. Lk 60.

¹¹ Kriminaaltöö käsiraamat. 1. kd. Tallinn, EELK Kriminaaltöö Keskuse toimetised, 1996. Lk 2.

¹² Samas, lk 2.

Kuni eksisteerib inimkond, jäävad õiglus ja karistus alati päevakorda. Piibli loomislugu räägib inimese ja Jumala väga heast suhtest. Kui see oleks püsinud, poleks meil tänapäeval põhjust kriminaalsusest rääkida. Inimene aga loobus oma loomupärasest sidemest ning valis mao lubaduse: „Te saate Jumala sarnaseks, tundes head ja kurja.“ (1 Ms 3:5) Jumal muretseb kõige pärast, mis rikub inimese põhisuhtumist, ja soovib lunastuse abil taastada tema ja enda suhet, tuues sügavalt eksinud inimene pimedusest välja. Piibellikud põhimõtted on järgmised: „Sest kõik on pattu teinud ja ilma jäänud Jumala kirkusest.“ (Rm 3:23) ja „Sest patu palk on surm, aga Jumala armuand on igavene elu Kristuses Jeesuses, meie Issandas.“ (Rm 6:23).

Seega oleks iga inimene tegelikult väärt õiglast karistust, sest me kõik oleme eksinud paljude seaduste vastu. Jumal ei vaata ühelegi inimlikule eksimusele läbi sõrmede, kuid annab võimaluse taastada esialgne suhe, et saavutada heaolu ja tervenemist. Piibel ütleb: „Te olete kuulnud, et muistsele põlvele on öeldud: Sa ei tohi tappa! Ja igäiks, kes tapab, peab minema kohtu alla. Aga mina ütlen teile: Igäiks, kes oma venna peale vihastab, peab minema kohtu alla.“ (Mt 5:21–22) Jumal tuleb eksinud inimesele appi, õpetab ja suunab teda õigele teele. See abi ei ole mitte ainult kauge ja noomiv, sest Jumal astub patuse, palju meelehärmi valmistanud inimesega vahetusse kontakti ja aitab teda realselt. Inimene saab kõik võimalused hakata elama normaalset elu koos Jumalaga. Kuigi ta vastuhakuga teenis ära karistuse, ei tahtnud Jumal ometi teda täielikult eemale lükata, vaid andis uue võimaluse.

Sama olukord on seadusandlusega vastuollu sattunud kurjategijaga, kes eksib ühiskonna vastu. Ka temale peame andma uue võimaluse, lubama naasta ühiskonda ja hakata elama täisväärtuslikku elu.

Vangidele suunatud halastustöö ja kristlik teenimine leidsid käsitlemist juba Nikaia kirikukogul 325. aastal.¹³ Läbi ajaloo on kurjategijate ja karistuse kohta loodud väga mitmesuguseid teooriaid. Kirikuisa Augustinus (354–430) kõrvutas kurjategijaid haigetega ja lootis, et kuna on võimalik tervendada haigeid, on seda võimalik teha ka vangidega.¹⁴ Clemonti kirikukogul aastal 549 otsustati, et juhtivad diakonid ja piiskopid peavad pühapäeviti vange külastama, et leevendada nende hädasid Jumala käsu kohase halastusega.¹⁵

¹³ Üprus, Avo. Õigus halastusele: Eesti kiriku kriminaaltöö ja hingehoiu osa selles. Lõputöö. Tallinn, Logos, 2000. Lk 136.

¹⁴ Samas, lk 9.

¹⁵ Kriminaaltöö käsiraamat. 1. kd. Tallinn, EELK Kriminaaltöö Keskuse toimetised, 1996. Lk 9.

19. sajandil hülgas üks diakoonia teerajajatest, Theodor Fliedner hirmutamisel põhinevad karistusmeetodid, sest need eraldavad kurjategijat ühiskonnast üha enam. Ta nimetas vanglaid moraalseiks katkumajadeks ja nõudis vangide parandamise seadmist vangistuse eesmärgiks.¹⁶

Immanuel Kanti seisukoht oli, et karistust ei tohi vaadelda kurjategija või ühiskonna kasu seisukohalt. Kuritegu nõuab lepitust, mis toimub vaid siis, kui kuritegu ja karistus on omavahel kooskõlas. Friedrich Hegel oli arvamusel, et karistuse mõõdupuuks seatakse tavaliselt kuritegu. Seega saab karistuse mõtteks mitte kurjategija kasvatamine, vaid tema hirmutamine ja solvamine samal määral, mil kuritegu solvas õigust. F. Hegel oli seisukohal, et karistus toob õiguskorrale ühiskonnast hälbinud inimese tagasi ühiskonna võrdväärse liikmena.¹⁷

Jeesus ütleb: „Te olete kuulnud, et on öeldud: Silm silma vastu ja hammas hamba vastu. /---/ Aga mina ütlen teile: Armastage oma vaenlasi ja palvetage nende eest, kes teid taga kiusavad.“ (Mt 5:38 ja 44) Kuidas on see võimalik? Kristoloogia väidab, et otsustab see, mida Jeesus Kristus on teinud inimese eest. Objektivse õiguskorralduse ja selles määratletud karistusideede asemel saab keskpunktiks kuriteos süüdi olev inimene, kelle eest toimus lepitus. Sihiks pole mitte niivõrd õiguse, kuivõrd Kristuse kaudu toimunud Jumala päästeteo rakendamine kurjategija suhtes.

Kristliku käsitluse kohaselt on kõik inimesed Jumala ees patused, mitte üksnes need, kelle ühiskond on kurjategijaks klassifitseerinud. Piibel ei pea avalikuks saanud kuritegusid mingiteks eriliiki tegudeks või kurjategijaid erandlikeks inimesteks.

Kristlik kriminaalpoliitika ei otsi vastust, kuidas karistada õiglaselt. Pigem otsitakse lahendust inimelu muredele, hädadele, üksindusele, eraldatusele ja hüljatusele. Seni pole suudetud välja selgitada vanglakaristuse põhjustatud kannatuste suhet nende kasuteguriga.

Kristlik inimesekäsitlus, eetika ja moraal sünnivad usust, et inimene on Jumala looming ning et tema väärtust ei määra kasulikkus või tema teod, vaid olemus Jumala loodud ja

¹⁶ Kriminaaltöö käsiraamat. 1. kd. Tallinn, EELK Kriminaaltöö Keskuse toimetised, 1996. Lk 9.

¹⁷ Samas, lk 24.

jumalanäolise olendina. Õigus elule ja vabadusele on põhilised inimõigused. Seepärast ei tohi ühtki inimest kohelda alandavalt ega julmalt.

Avo Üprus tsiteerib oma lõputöös vanglavaimulikku Alan Duce'i, kes rõhutab, et kirik ei tohiks toetada inimeste jaotamist sobilikeks ja teistsugusteks. Evangeelium julgustab meid otsima ühendust eriti nendega, kes on välja tõugatud. Liigne karistamine, alandavad kitsendused ja tunnetega mitteamvestamine kahjustavad kinnipeetava jumalanäolisust. Andestamine ristiusu keskmene tähendab mitte lihtsalt häirivate asjaolude kõrvalejätmist, vaid uut suhet vihkaja ja vihatu vahel.¹⁸

1.2. Uurimismeetod, valim ja andmete kogumine

Käesoleva töö uurimismeetodiks on kvalitatiivne meetod, mis võimaldab välja selgitada, kuidas tõlgendada religiooni mõju kinnipeetavatele, millised tegurid mõjutavad usule tulemise protsessi ning millised on pöördunute ja ühiskonna ootused. Kvalitatiivset meetodit kasutades hankisin infot kinnipeetavate kogemuste ja tõekspidamiste kohta, mis kuuluvad raskestimõõdetavasse valdkonda.

Kvalitatiivne fenomenoloogiline meetod kirjeldab indiviidi isiklikku kogemust mingi sotsiaalse nähtuse ehk fenomeni tunnetamisel, kuidas ta seda teadvustab ja tõlgendab ning hiljem kasutab. Fenomenoloogia uurib hulga inimeste sarnaste kogemuste tõlgendusi ning teadvuslikke struktuure. Piiritletakse, mida antud kogemus inimesele tähendab ning kirjeldatakse kogetut seejärel üksikasjalikult. Individuaalsest kirjeldusest tuletatakse üldisemad ja universaalsemad tähendused ehk kogemuse struktuuriline põhiolemus. Seega võimaldab fenomenoloogia siseneda indiviidi maailma ning näha ja kogeda ümbritsevat tema silmade läbi.

¹⁸ Üprus, Avo. Õigus halastusele: Eesti kiriku kriminaaltöö ja hingehoiu osa selles. Lõputöö. Tallinn, Logos, 2000. Lk 135.

Respondentide leidmiseks pöördusin Tartu vanglas karistust kandvate kinnipeetavate ja ka juba mõnda aega vabaduses viibinute poole. Tartu vangla kinnipeetavate hulk on varieeruv, kuid ulatub keskmiselt umbes 900 isikuni.

Andmete kogumine toimus neljal moel:

- etteantud vastusevariantidega ankeetküsitlusena;
- poolstruktureeritud kirjalike intervjuudena;
- suuliste intervjuudena;
- esseedena.

Küsitluse ja intervjuude korraldamiseks ja tulemuste magistritöös kasutamiseks pidin saama loa kõigepealt vangla direktorilt. Järgmiseks pidin oma tegevuse mõtet ja eesmärki selgitama kinnipeetavatele. Nad pidid nõustuma vastama ning lubama mul teha märkmeid ja lindistada intervjuusid.

Jagasin ankeedi 140-le kinnipeetavatele (70 eesti ja 70 vene keelt kõnelevale inimesele). Ankeedid jagasin välja juhuslikkuse printsiibil. Jälgisin ainult, et välja jagaksin mõlemale rahvusgrupile võrdselt. 15 vastanut olid kakskeelsed. Ankeet koosnes 14 küsimusest ja etteantud vastusevariantidest (vt 1. lisa), mis olid mõeldud vastamiseks kõige erinevamatele inimestele, nii usklikele kui uskmatuile. Ankeedid andsin isiklikult igale kinnipeetavale kätte. Täitmiseks oli ette nähtud nädal aega. Vastuseid tagasi kogudes leppisin kokku intervjuude läbiviimise.

Täidetult sain tagasi 119 ankeeti. Vastanute hulgas oli 53 eesti ja 66 vene keele kõnelejat. Vastamata jättis 21 kinnipeetavat erinevatel põhjustel, näiteks mõni neist oli viidud teise vanglasse. Viis üleviidud kinnipeetavat olid eelnevalt nõustunud andma intervjuu, kuid kirjutasid minu jagatud näidisküsimuste alusel essee, mille pikkuseks soovitasin 4–5 lehekülge (vt 3. lisa).

Põhirõhu aetasin intervjuueerimisele, sest väga spetsiifilise teema tõttu oleks ainult küsimustikku kasutades võinud osa olulist informatsiooni tähelepanuta jääda. Samuti on tegemist ebatavalise keskkonna ja intervjuueeritavatega. Kuna näiteks osale kinnipeetavaist oli taoline kogemus esmakordne, tuli vajaliku info omandamiseks esitada intervjuuerides

täiendavaid küsimusi. Kuna paljudel juhtudel vastasid vähese haridusega isikud, oli sageli vaja küsimusi lahti seletada ja nende mõtet selgitada. Samuti andsin vastamisvõimaluse neile, kes vabanesid vanglast usklike, kuid pidid erinevatel põhjustel tagasi tulema. Kuna osa intervjuueeritavaid soovis jääda anonüümseks, otsustasin õigete nimede kasutamisest loobuda.

Kasutasin nii kirjalikku kui suulist intervjuud (vt 2. lisa). Kirjalikult vastamiseks esitasin 10 küsimusega poolstruktureeritud küsimustiku 20 intervjuueeritavale ja sain vastused tagasi kõigilt. Tegemist oli kinnipeetavatega, kelle kohta teadsin, et nad huvituvad religioonist, külastavad kirikut, tunnevad Jumalat jne. Intervjuu koosnes järgmistest osadest: retsidiivsus, otsingud, usuline kogemus, tulevikunägemus. Küsimuste eesmärgiks oli saada pilti usklike kinnipeetavate olukorrast, vajadustest ja probleemidest.

Suulisel intervjuul 12 kinnipeetavaga kasutasin samu küsimusi, kuid muutsin nende järjekorda ja rõhuasetust vastavalt olukorrale ning intervjuueeritava isiksusele ja eluloole. Tegemist oli kinnipeetavatega, kelle kohta teadsin, et nad on läbi elanud pöördumiskogemuse, võtnud vastu otsuse oma elu muuta ning astuvad esimesi samme kristlasena.

Intervjuude alguses selgitasin, et intervjuueeritaval on õigus katkestada või lõpetada, juhtida tähelepanu küsimusele, millele ei taheta vastata, ning teha täiendusi, millele küsija ise ei osanud tulla. Intervjuud toimusid intervjuueeritava emakeeles: eesti või vene keeles. Intervjuude pikkus kõikus 60–120 minuti vahel. Vestluse käigus oli võimalik esitada täiendavaid küsimusi ja saada lisainformatsiooni vastaja kehakeelest. Seega võimaldab intervjuumeetod minu arvates koguda kõige mitmekesisemat ja paindlikumat teavet.

II. VANGLAOLUKORRA ANALÜÜS

2.1. Kinnipeetava olukord vangistuse alguses

Kõnelustes kaplaniga väljendavad kinnipeetavad suurt kaotusvalu ja ängistust, mida neis esile kutsub kodust ilmajäämine. Vangimineku tõttu muutuvad inimese tavaline, harjumuspärane elukorraldus ja ettekujutused. Vanglasse sisenedes rebitakse seaduserikkuja välja talle psühholoogiliselt ja geograafiliselt tuttavast keskkonnast. Väga lühikese aja jooksul peab ta toime tulema erinevate uute asjaoludega, näiteks teadmatus tuleviku ees, pikk karistusaeg või vangistuse emotsionaalne ja materiaalne mõju perele.

Lisaks hirmule tabavad vanglasse sattunud psüühilised katsumused. Kõigepealt läbib ta vastuvõtuosakonna. Autokongist väljuv kinnipeetav kohtub teatud hulga ametnikega, kes kõik nõuavad temalt midagi: ümberriietumist, kõikide isiklike asjade loovutamist jne. Praegu kehtiva seaduse järgi võib kinnipeetavale jääda vaid 30 kg isiklike asju, s.h abielusõrmus ja hõberist. Kinnipeetav jääb ilma väga tähtsatest isiklikest asjadest, sest vangla kodukord ei näe neid ette.¹⁹ Kui vastuvõtja juhtub käituma hoolimatult ja ei selgita toimuvat, tekitab see vastureaktsiooni. Näiteks kästi ühel kinnipeetaval kaelast võtta ketiga rist. Kuna rist on ususümbolina lubatud, kinnipeetav keeldus. Tegelikult oli probleem ketis, mis on tõesti keelatud.

Võime küll end rahustades öelda, et kõik see on vajalik. Nõustun ka ise sellega, sest pole mõeldav, et kinnipeetav ei läbiks saabumisprotseduuri. Kuid samas ei saa nõustuda väitega, et kuna kinnipeetav on kurjategija, ei peagi tema pärast muretsema.

Ka viibivad kinnipeetavad eeluurimise ajal täielikus teadmatuses oma tuleviku suhtes. Eeluuritavate kohta on algatatud kriminaalmenetlus ja rakendatud teatavad keelud. Meie põhiseaduse §22 sätestab: „Kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema

¹⁹ Tartu vangla kodukord. <http://www.vangla.ee/26892>. 17.02.2008.

kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.²⁰ Seega on kinnipeetav alles siis süüdi, kui kohus on langetanud süüdimõistva otsuse. Seni ei saa rääkida temast kui kurjategijast. Kuid teadmatus võib inimese jaoks vanglas kesta kuni paar aastat. Seepärast on ainult tervitatav justiitsminister Rein Langi püüd eeluurimisaega lühendada.²¹

Pärast kõikide isiklike asjade hoiule jätmist ja põhjalikku kontrolli paigutatakse inimene kambrisse, kus teda ootab ees võib olla hoopis teiste arusaamadega, tihti teisest rahvusest, aga ka sooritatud kuriteo astmelt erinev kaaslane. Ta peab kohanema segadusse ajavate ilmingutega: teistmoodi keele, olme, keskkonna ja kultuuriga. Värske vang paneb olukorrale nn eeldiagnoosi, mis eriti esmakordsete puhul on järgmine: hirmuäratav, vaenulik ja vägivaldne paik, kus valvsus ja pea maas hoidmine võivad saada ellujäämise võtmesõnadeks.

Igasugune side välismaailmaga katkeb. Avatud sektoris saab kinnipeetav päeval oma sektoris liikuda. Ühe tunni päevas võib ta õues jalutuskäikudeks ettenähtud platsil või siis väikeses betoonboksis jalutada. Sel juhul hingab ta värsket õhku läbi resti oma pea kohal. Graafiku alusel võimaldatakse kasutada spordisaali. Eeluuritavad või siis lukustatud režiimil olevad kinnipeetavad peavad 23 tundi päevast veetma üksi või koos kambrikaaslasega kongis. Teda ümbritseb pidev lärm, mida tekitavad teised, vanglamiljösse ja enda eest hoolitsemisse juba aktiivselt haaratud kinnipeetavad.

Vastu tahtmist võib uus vanglaasunik leida end näiteks olukorrast, milles peab suhtlema teiste kinnipeetavatega, olema neile vahendajaks, kuigi saabudes otsustas ta selliste asjadega mitte tegeleda. Mõnikord „kaup“ lihtsalt liigub tema kambrist mööda või läbi ja tema ülesandeks saab seda edasi toimetada. Mida sellisel puhul teha? Kaupa edastades rikub ta seadust, kuid edastamata jättes – vangide seadust. Kõik see kokku tekitab uustulnukas hirmu ja suurt segadust.

Cambridge'i Ülikooli kriminalistikaprofessor Kathryn L. Curran väidab oma doktoritöös „Kuidas leida Jumalat trellide taga? Uurimus pöördumise ja kriminaalsuse suhtest“ (Finding God Behind Bars: An Exploratory Study of the relevance on Conversions to criminology), et uues olukorras hakkavad paljud kinnipeetavad uusi ellujäämisstrateegiaid välja töötama.

²⁰ Eesti vabariigi põhiseadus. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12846827>. 13.08.2008.

²¹ Lang, Rein. Ettekanne kriminaalpoliitikast Riigikogus 13.02.2007.

<http://www.reform.ee/kandidaat/reinlang/seisukohad/Koned&nID=503>. 18.03.2007.

Kartus ohvriks langeda paneb kiiresti otsima kaitselahendusi: igasuguse vaenu vältimine, ebaolulistest suhetest hoidumine, enesekaitse kõikide mõeldavate ja mõeldamatute vahenditega, otsus mitte muutuda ja mitte lasta end muuta.²² Võib ainult imestada, kui võrdnutikas on inimene endale elementaarsete elutarvete tagamisel.

Kuigi on suur vahe, kas isik tuleb kinnipidamisasutusse esimest korda või juba korduvalt, kujunevad esimesed päevad ja nädalad kõigile šokiks ning muutunud olukorda elatakse väga raskelt läbi. Võiks arvata, et korduvalt karistatud kurjategijail ei teki enam hingelist kriisi, kuid enamasti see nii pole. Ehkki ees ootab palju tuttavat, on alati siiski ka midagi uut. Olen märganud, et sisseelamise kulgu mõjutab tulija taust. Vallalistel ja varem karistust kandnuil toimub üleminek kergemalt. Kuid näiteks kodutud, meie mõistes asotsiaalid, kogevad kohe saabudes teiste kinnipeetavate tagakiusu ja põlgust. Olen näinud, kuidas kambris paigutatud asotsiaal istus ukse juures maas ja ootas, millal teda kuhugi ümber paigutatakse, sest kambrikaaslane ei lubanud tal sammugi edasi astuda.

Vanglaeelse ja -sisese keskkonna sarnasuse aste võib uustulnuka šokki tõhusalt vähendada. Sisseelamisel võivad käivituda väljas omandatud ellujäämisoskused. Vangi kultuuritaust määrab, kui tugevalt ja sügavalt ta vanglaelu piinadele ja vaevadele reageerib. K. L. Curran väidab, et alamklassiga võrreldes võib keskklassi inimeste vangistus kujuneda palju raskemini talutavaks, sest kinnipidamine võib halvendada nende toimetulekuoskusi ja võimet saavutada seda, mille poole püüeldakse. Paljudel keskklassi kinnipeetavatel on näiteks kohustused pankade ees, liisingud, osalus mõnes firmas. Sattudes kinnipidamisasutusse, ei suudeta enam oma kohustusi täita.²³

On avaldatud arvamust, et isegi reformitud ja inimlikumaks muudetud vanglad toodavad kahjustatud ja haigeid inimesi. Enamik kinnipeetavaid hakkab varem või hiljem tarvitama antidepressante ja teisi ravimeid. Nad kannatavad unetuse ja peavalude all, sest öine vanglaelu ei lase välja puhata. Ameerika sotsioloog ja kriminalist Gresham Sykes loetleb raamatus „Vangide ühiskond: uurimus kõige turvalisemast vanglast“ (The Society of Captives: a study of a maximum security prison) hüvesid, mis on vangilt võetud ja mille puudumine tekitab talle piina: vabadus, kaubad, teenused, heteroseksuaalsed suhted, iseseisvus, julgeolek. Ta

²² Curran, Kathryn L. Finding God Behind Bars: An Exploratory Study of the relevance on Conversions to criminology. Doktoritöö. Cambridge'i Ülikool, 2002. Lk 8.

²³ Samas.

selgitas, et vangide kohanemiskäitumine, tegutsemine ja suhtlemine on tõlgendatav vastuaktsioonina režiimile, mis jättis neid loetletust ilma.²⁴

Vanglasse sattunu seisab tihti kohe silmitsi ka perekonna purunemisega. Mõnikord arvatakse, et lahusus kerkib päevakorda alles hiljem, kui naine ei soovi või ei suuda vanglas karistust kandvat abikaasat ära oodata. Kahjuks võib see juhtuda juba esimestel vanglapäevadel. Järgnevalt esitan väite kinnituseks kahe kinnipeetava lühendatud loo, mis väga ilmekalt näitavad, millised sisemised kriisid võivad tabada vanglasse sattunut. Olen mõlema inimesega läbi viinud mitmeid hingehoidlikke vestlusi.

Kohtusin noore, varem karistamata pereisaga, kes oli äsja eeluurimisajaks Tartu vanglasse toodud ja kutsus mind välja hingehoidlikuks vestluseks. Ta oli sooritanud mitu röövi ja juba paar kuud arestimajas viibinud. Kodus oli tal kaks väikest last. Mehe jutu järgi oligi kuritegelikule teele asumise üheks põhjuseks olnud soov tagada lastele parem käekäik. Nüüd oli ta teada saanud, et naine vormistab abielulahutuse dokumente. Mees oli väga murtud ja mõtles sooritada enesetappu, nagu sarnases olukorras viibijad sageli. Ta palus, et kohtuksin ja vestleksin tema abikaasaga. Täitsin palve, kuid kahjuks polnud abikaasa suuteline andestama häbi, mida mees põhjustas. Kohtusin mehega vahelduva eduga järjest paar kuud, kuni ta sai paika uued elusihid ja mis kõige tähtsam – suutis loobuda enesetapumõttest.

Teine lugu on väga tuntud perekonnast pärit noorest mehest. Tal oli pruut ja ka hea, kuid väga spetsiifiline elukutse. Tema kuriteoks oli korduv autojuhtimine joobeolekus ning karistuseks vabadusekaotus. Kogu suguvõsa pööras talle selja, vanemad hülgasid ta ja mõjutasid ka pruuti temast loobuma. Lisandus võimatus edaspidi õpitud erialal tööd saada. Nii kaotas noormees korraka kõik ja sattus kiiresti enesetapu äärel. Tal oli juba kõik planeeritud, kuid imelisel kombel tegi ta veel taotluse kohtuda kaplaniga. Usuküsimustega polnud ta varem kokku puutunud. Kuid tänu hingehoidlikele vestlustele sai ta elule võidetud. Praegu elab ta vabaduses ja on abielus. Ta töötab mitte küll õpitud erialal, kuid omab kindlat sissetulekut.

K. L. Curran viitab eraldatusele lähedastest kui vangide ühele suuremale stressiallikale.²⁵ Vangistuses on ülimalt keerukas isiklike suhteid säilitada. Selline toimetulematus võib vangi psühholoogiliselt väga rõhuda. Hirm saada hüljatud lähedaste ja armastatute poolt ning kõik ohumärgid: lahuspaberid, ühisest elukohast kolimine, telefonile mittevastamine, teiste kinnipeetavate vihjed jne – võivad vangile purustavalt mõjuda. Seepärast on nad ülitundlikud kõige mahajäetuse ja hüljatusega seostuva suhtes. Koduste kirjad ja lühiajalised

²⁴ Sykes, Gresham. *The Society of Captives: a study of a maximum security prison*. Princeton, Princeton University Press, 1972. Lk 21.

²⁵ Curran, Kathryn L. *Finding God Behind Bars: An Exploratory Study of the relevance on Conversions to criminology*. Doktoritöö. Cambridge'i Ülikool, 2002. Lk 11.

kokkusaamised aitavad kinnipeetaval säilitada uues olukorras inimlikkust ja raske aja üle elada. Need võivad saada peamiseks turvatunde allikaks ja aidata hoida või taastada vangistuseelset elu ja identiteeti.

Reaalset vanglakaristust kandval, vangla kodukorrale alluval kinnipeetaval on õigus taotleda vähemalt kaks korda aastas pikaajalist kokkusaamist abikaasa, laste või vanematega. Kui varem oli tal võimalik kasutada korraga kolm päeva, siis alates 2008. aastast on see kestvusega üks päev. Mõnikord võivad külastused põhjustada ka vastupidist reaktsiooni, tekitada hoopis stressi, sest toovad esile selge arusaamise olukorrast, milles viibitakse. Lähedaste nägemise ja neist lahkumise põhjustatud hingevalu võib tekitada isoleerituse ja märgistatuse tunde.

Kuuldes olukorrast, millesse on perekond sattunud seoses pereisa vangistusega, võib kinnipeetav sattuda sügavasse hingelisse kriisi. Samuti elavad paljud üle häbi ja alandust, mida lähedased peavad vangla territooriumile sisenedes taluma. Võin kinnitada, et läbiotsimisel ei toimu midagi erilist, sest ka kõik vanglatöötajad läbivad kontrolli, sisenedes vangla territooriumile. Kirjeldatud probleemidele lisanduvad mure isikliku julgeoleku ja eksistentsi pärast vanglas.

Suurimaks vangi stressiallikaks on siiski vanglateskkonna ettearvamatus, mida põhjustavad selle asukate ohtlikud iseloomuomadused. Turvatunde puudumist ei tingi mitte ainult kogetud agressioonid, vägivallateod vms, vaid ka pidev võimalus, et midagi sellist kohe toimub. Inimeses püsivad küsimused, kas tal jätkub piisavalt julgust, närvi ja sisemisi ressursse kõigega toime tulla.²⁶

2.2. Kinnipeetava sotsiaalne võrgustik

Isiku identiteet seostub lahutamatult harjumuspäraste paikade ja kohtadega, mis omakorda loovad indiviidi elule aluse ja tausta, tema sotsiaalse võrgustiku. Kodukeskkonnast

²⁶ Curran, Kathryn L. Finding God Behind Bars: An Exploratory Study of the relevance on Conversions to criminology. Doktoritöö. Cambridge'i Ülikool, 2002. Lk 78.

äraviimisel tekkival kaotusetundel on kinnipeetavale tohutu mõju, sest kaovad tavaline ja harjumuspärane elukorraldus. K. L. Curran kirjutab, et arusaam vanematekodust kui soojast ja kaitsvast, meeldivast ja intiimsetest kohast armsate inimeste keskel on täiesti vastupidine vanglale, kus domineerib usaldamatus, puudub privaatsus ja võimalus suhelda väljas olijatega. Inimese paiskamine turvalisest mikrokosmosest kaosesse kaotab identiteedi ja tema *mina* muutub selgesti defineerimatuks.²⁷

Isiklikult saan eeltooduga nõustuda vaid osaliselt. Vanglateenistuses olen jõudnud järeldusele, et kuritegelikule teele asuvail isikuil enamasti puudub turvaline peretaust, sest nad pärinevad valdavalt lastekodust või purunenud peredest. Sageli põhjustab neile või nende perele probleeme alkohol. Seega on nende olukord idüllist kaugel. Mõistagi on igal kinnipeetaval olemas tuttavlikest kogemustest, sotsiaalsetest suhetest, harjumuspärastest toimetustest ja kindlast keskkonnast koosnev kontekst, mida võime tinglikult nimetada nende koduks. Kuid kindel on, et vanglasse saabudes satuvad nad täiesti uude olukorda, milles neil tuleb hakata võitlema oma koha eest etteantud keskkonnas ja kujundama uut sotsiaalset võrgustikku. Tema senisest sotsiaal-kultuurilisest terviklikkusest ja identiteedist jääb tõenäoliselt vähe järele.

Alates sellest, kui kinnipeetav puudutab jalaga vanglakoridori põrandat, kaasatakse ta temast endast sõltumata vanglaolustikku, sest info tema saabumisest hakkab kohe suust suhu liikuma. Kartus ohvriks langeda ja otsus kaitsta end kõikide võimalike vahenditega võivad põhjustada selliseid suhteid kaasvangidega, mis tähendavad näiteks mõne „autoriteetse“ kinnipeetava mõju alla langemist. Samuti läheb vanglasse sattunu sel juhul kohe vastuollu plaaniga võimalikult vähe teistega tegemist teha. Võõrastaatust süvendab veelgi teadmine, et sõbrasuhete loomine kaasvangidega, kellest paljud on hirmuäratavad või eemaletõukavad, võib osutada ohtlikuks. Vabaduses toimivad tugistruktuurid jäävad nüüd kättesaamatuks ja ta tunneb end üksi võõras maailmas.

Vanglateskkonna erinevus vangil endisest kodukeskkonnast määrab tema tõrjereaktsiooni ulatuse ja võimalused säilitada senist sotsiaalset võrgustikku. K. L. Curran kirjutab, et vangidel, kelle kodukeskkond erineb vanglast oluliselt, täheldati juba 72 tundi pärast vanglasse saabumist tõsisemaid stressisümptomeid võrreldes nendega, kes olid varem

²⁷ Curran, Kathryn L. *Findig God Behind Bars: An Exploratory Study of the relevance on Conversions to criminology*. Doktoritöö. Cambridge'i Ülikool, 2002. Lk 78.

sarnases keskkonnas viibinud ja ei tajunud seetõttu erinevust nii teravalt. Sellest mõistame, kui oluline on vangile leida uues keskkonnas võimalikult palju sarnast omase ja koduse keskkonnaga.²⁸

Näiteks Helsingi vanglas nägin kambrites koduseid põrandavaipu ja vähegi inimsõbralikku sisustust, et kergendada kinnipeetavate aastatepikkust vastupidamist suletud keskkonnas. Kahjuks Eesti vanglad seda täna veel ei võimalda. Mõnikord tundub isegi, et tahetakse teha kõik, et kinnipeetav tunneks end võimalikult hüljatuna. Miks ei võiks kinnipeetaval olla oma põrandavaipa või muid asju, mis muudaksid kambri hubasemaks ja meenutaksid tavaelu, kuhu tuleb nahunii kunagi naasta? Küllalt populaarne on suhtumine, et vangla peaks muutma kinnipeetava elu võimalikult ebamugavavaks, sest vaid karistava ja keelava suhtumisega kaotame soovi uuesti kuritegelikule teele asuda. Kuid minu arvates kasvatame sel moel kibestunud ja vihkamist täis isikuid, kes vabanedes polegi võimelised elama teisiti kui kuritegelikult.

Paremini kohanevad vanglas kinnipeetavad, kellel siiski on võimalus loota mingile toele väljast. Kes ei oma mingit materiaalist tuge väljast, leiab end olukorrast, milles kõike vajalikku tuleb hankida vanglas ja ebaseaduslikul moel. Seda kinnipeetavate vahelist kaubavahetust nimetatakse sebimiseks. Kui inimese pangaarvel pole raha seaduslikeks ostudeks vangla kauplusest kaks korda kuus, tuleb leida teisi võimalusi, et hankida suitsu, teed jm vajalikku. Suurem osa ajast kulutabki kinnipeetav just sebimisele kas enda jaoks või on ta kaasatud kellegi teise abistamisse. Sebimine sisustab küll päeva, kuid kurnab psüühikat ja viib sõltuvusse teistest. Kõik maksab, nagu kinnipeetavad tavatsevad öelda. Mõnikord ollakse juba saabudes kellelegi võlgu.

Laagertüüpi vanglates on kaubavahetust korraldada kergem kui kambertüüpi vanglates, sest esimeses ollakse hulgana koos. Kinnipeetavad elavad suurtes blokkides ja nende liikumine vangla territooriumil on suhteliselt vabam. Hetkel on Eestis selline vaid Murru vangla, kuid seda tahetakse kambersüsteemile üle viia ja sulgeda pärast kolmanda uue vangla valmimist Harjumaal. Seega jääb meile kolm kambersüsteemis vanglat.

²⁸ Curran, Kathryn L. Finding God Behind Bars: An Exploratory Study of the relevance on Conversions to criminology. Doktoritöö. Cambridge'i Ülikool, 2002. Lk 94.

Laagertüüpi vanglas eksisteerib ka suurem turvarisk, sest vabama läbikäimisega kaasnevad võlgadest ja täitmata lubadustest tingitud arveteklaarimised. Samuti soodustab nimetatud vanglatüüp grupeeringute moodustumist, mis kujutavad endast vangide sotsiaalse võrgustiku ärastpidist varianti. Keegi peab ikka kedagi „aitama“, sest vanglas heategevust ei toimu. Aitamine tähendab kohustust teha kellelegi midagi. See omakorda tingib sõltuvuse kellestki tugevamast või rikkamast.

Kambertüüpi vanglates on püütud sellist sotsiaalset võrgustikku miinimumini viia. Ehkki saajaprotsendiliselt ei suudeta seda vältida, suurendab süsteem siiski turvalisust. Kriminaalsest mõtteviisist kinni hoidvad ja seda ka vanglas jätkata soovivad kinnipeetavad on erinevaid vanglatüüpe võrrelnud vabaduses viibivate ja puuris peetavate lindudega. Seetõttu pole imestada, et kinnipeetavad jagunevad vastavalt soovile olla kas kambertüüpi või laagertüüpi vanglas.

Eeluuritavate ja süüdimõistetute sotsiaalsed suhted on iseloomult erinevad. Eeluuritav võib kohtuda ainult uurija, advokaadi ja vanglapersonaliga. Kui pole rakendatud keelde, võib ta üks kord kuus kuni kolm tundi kohtuda ka veel teiste isikutega omal valikul. Süüdimõistetute viibib üldjuhul elusektoris, kus õhtuse loenduseni võib teistega vabalt suhelda. Tartu vanglas elab ühes sektoris 40 kinnipeetavat. Kui eeluuritav peab iseseisvalt oma aega sisustama ja esmavajadusi tagama, siis süüdimõistetuga tegeleb teatud hulk ametnikke, kes aitavad taastada või luua sotsiaalset võrgustikku, mis peaksid tagama vabanemisejärgse toimetuleku ühiskonnas. Kinnipeetavale on määratud kohustus osaleda teatud programmides, kuid on ka selliseid, mida saab ise valida. Talle võimaldatakse näiteks haridusteed jätkata, spordiga tegelda, huviringides osaleda, kirikus käia.

2.3. Kohanemiskriis

Vestlustes kinnipeetavatega selgub, et väga vähe on neid, kes lahkuvad vanglast teadmisega, et tulevad kohe uuesti tagasi. Isegi need, kelle vabadus jääb päris lühikeseks, näiteks ainult paar nädalat, lahkuvad veendumusega, et nii pea küll tagasi ei taha tulla. Kui siiski läheb teisiti, naastakse tundelega, et kukuti läbi ja jäeti lubadused täitmata. Korduvalt vangistatute

need emotsioonid sarnanevad üldjoontes sellega, mida kogeb esmakordselt vanglasse saabunu.

Ühel hommikul viiakse sind tapiautoga ära ja järgmisel hetkel jõuad vangla vastuvõtuosakonda, kus kästakse end paljaks võtta ja erinevaid protseduure läbida. Tagatipuks jääd ilma kõigest, mida seni omaks pidasid. Lisanduvad teadmatus ja hirm tuleviku ees. Nii satubki vangistatu sügavasse kohanemiskriisi.

K. L. Curran on täheldanud, et olukorra järsk eitamine koos esmase šoki ehk ülemineku traumaga tekitavad vangistuse alguses meeleheitlikku soovi iga hinna eest pääseda. Seda tunnistab suur enesevigastuste ja ka enesetapukatsete arv vangistuse algperioodil, mis omakorda tõestab tohutut psüühilist pinget, mida vanglasse paigutamine esile kutsub.²⁹

Eesti vanglates ei ole enesetappude arv suur, kuid katsed end vigastada on küll tavapärased. See tegevus on teatud mõttes kinnipeetavate appihüüd, et endale tähelepanu tõmmata või ka lihtsalt protesteerida. Väike enesetappude hulk ei tähenda kriisi puudumist, vaid vanglatöötajate (psühholoogide, sotsiaaltöötajate, kaplanite jt) professionaalset suutlikust aidata kinnipeetav sügavast kriisist välja. Ka valvurite ja kontaktisikute ülesandeks on muudatusi jälgida ja operatiivne info spetsialistidele edastada.

Üheks kriisi esile kutsuvaks oluliseks faktoriks eeluurimisel on lähenev kohtupäev. See ei ole pikk ajavahemik, sest võib pärast teate kättesaamist kesta vaid mõne nädala, kuid mõjub siiski väga traumeerivalt. Seni inimene võib-olla ei mõelnudki kohtule, kuid muutub nüüd järjest närvilisemaks. Sarnast närvilisust võib täheldada ka vabanemiseks valmistuvate kinnipeetavate juures. Mida pikem on olnud vangistus, seda suurem hirm teda valdab.

Üks kümme aastat reaalselt vanglakaristust kandnud, ennetähtaegselt vabanenud kinnipeetav jutustas, miks läks nii, et ta pidi tagasi tulema karistust lõpuni kandma. Viimasel õhtul enne vabanemist pakkusin talle abi, kuid ta keeldus, sest kartis näida mannetuna. Kuid pärast kohtu poolt määratud tingimuste rikkumist ja taas vanglasse saabumist tunnistas ta, et hirm toimetuleku ees halvas teda sedavõrd, et ei osanud muud ette võtta kui jooma hakata ja oodata vanglasse naasmist. Abi paluda aga keelas mehelik uhkus.

²⁹ Curran, Kathryn L. Finding God Behind Bars: An Exploratory Study of the relevance on Conversions to criminology. Doktoritöö. Cambridge'i Ülikool, 2002. Lk 145.

Seega ei valda meeleheide mitte üksnes esimese vanglakaristuse kandjaid, vaid ka korduvalt kinnipeetavad kannatavad selle all. Trauma võib inimese maailma ja *mina*-pildi täielikult purustada. Kehaline ja vaimne üleviimine tuttavast sotsiaalsest keskkonnast teise, mida tajutakse vaenuliku ja ettearvamatuna, võib osutada hävitavaks. See võib halvata kinnipeetava mõistuse ja meeled ning põhjustada identiteedikriisi. Kõik tundub olevat kokku varisenud.

Kohanemiskriisi võib võrrelda mõne teise traumeeriva sündmusega, milles ellujäänu kurdab abituse, kangestuse ja hirmutunde üle. Vabadusekaotus vanglakaristuse täideviimisel on kõige ilmsem ja väidetavasti kõige tõsisem ilmajätmine millestki inimesele üliolulisest. Kõik sellega kaasnev on väga mitmetahuline protsess ning mõjutab indiviidi *mina*-tunnetust.

Vangid elavad keskkonnas, mille üle neil kontroll puudub. Keegi ei küsi näiteks nende eneste suhtumist toimuvasse. Nad on allutatud lugematutele reeglitele, mida koostavad teised ning mis sageli tunduvad ebaõigete ja mõttetuina. Vangla kodukord ja sisekorraeeskirjad määravad, mida tohib teha ja mida mitte. Päevarutiini minutiline täpsus eitab igasugust individuaalsust. Administratsiooni kehtestatud ja selgitusteta rakendatud reeglite tihti tühine, näiliselt tähenduseta ja subjektiivne olemus põhjustab kinnipeetavatele vaevusi ja kannatusi. Täiskasvanut iseloomustava iseseisvuse kaotus ja sund alluda soodustavad inimese *mina* kaotust.

Kinnipeetav peab tihti tassi tee joomiseks või kambris muusika kuulamiseks seadust rikkuma lihtsalt põhjusel, et tal endal pole keedupulka või muusikakeskust, kuid laenata kaaskinnipeetavalt tähendabki rikkuda seadust. Heategevus on vanglas keelatud, sest pole võimalik tagada, et asjad ühel hetkel lihtsalt ei vaheta omanikku. Ka alalised läbiotsimised, mis rikuvad kinnipeetava privaatsust, sest soritakse tema vähestes asjades, soodustavad inimese *mina*-kaotust. On juhuseid, kus läbiotsimist ei ole teostatud professionaalselt.

Kuid inimene harjub kõigega. On huvitav näha, kuidas muutub kinnipeetava suhtumine rutiini. Esialgu arvab ta, et temaga midagi sellist ei juhtu, et ta ei võta vanglatavasid omaks. Kuid juba mõne aasta möödudes on muutus toimunud. Rutiiniga harjutakse sedavõrd, et vabanedes avastab tihti endine kinnipeetu, et ei oska ja ei tahagi teistmoodi elada, sest niivõrd tugevasti on vangla eluviis temasse sööbinud.

Kinnipeetavate seas on käibel mõiste *katus sõitis pealt*. See tähistab psüühilist seisundit, milles ei suudeta end valitseda ning hakatakse näiteks end lõikuma või tehakse midagi muud sellist, et teda teistest eraldataks. Mõnikord tunneb kinnipeetav kriisi ette ja palub ise end eraldada. Kuid tihti kaasneb sellises seisundis kordasaadetuga karistus.

Kinnipeetavad jõuavad teatud hetkel ka punkti, milles hakkavad väljapääsu otsima. Reaalse karistuse kandjad on siinjuures paremas olukorras võrreldes eeluuritavatega, sest omavad tunduvalt paremaid liikumis- ja elutingimusi. Eeluuritavad peavad sageli mitu aastat elama väikses kambris ja püüdma sellises olukorras oma elu mõtestada.

Siiski on võimalusi, mis aitavad kinnipeetavat laastavast kriisiolukorrast väljuda ja identiteeti taastada. Ta võib näiteks valida paari eriala vahel ja asuda õppima. Kuid samas puuduvad kahjuks töövõimalused. Töötamine aitaks kindlasti, sest kinnipeetav saaks teenida vajalike asjade ostmiseks raha ning osaleda ka oma perekonna finantsprobleemide lahendamisel. See omakorda aitab säilitada peresuhteid.

Kinnipeetavail on võimalus ka huvitegevusteks, spordiks. Suurt huvi tunnevad nad kiriku ja religiooni vastu. Kuid kõigeiks nimetatuks ette nähtud aeg on piiratud ja tihti toimuvad erinevad tegevused üheaegselt. Näiteks peetakse samal ajal kirikus jumalateenistust, mängitakse spordihoones palli ja jalutatakse õues. Kinnipeetav peab valima, kuhu minna ja mida teha. Valikute ees seismine tekitab omakorda stressi. Peab tunnistama, et mõnigi kinnipeetav, kes muidu oleks hea meelega viibinud kirikus, valib jalutuskäigu, sest üks tund värskes õhus on tema füüsilisele tervisele vajalik.

Kinnipeetava huvides kasutab kaplan iga suhtlusvõimalust, s.h leiab talle mooduseid kirikus jumalateenistustel käia. Kinnipeetavad ise pöörduvad kaplani poole erinevatel kriisihetkedel. Väljakutsete põhjuste pingerea tipus on lähenev kohtuistung, istungi järgne kriis, sassis suhted lähedastega, kuid ka religioossed küsimused. Olen kogenud, et kinnipeetavad loevad piiblit huviga. Samas, olgu põhjus milline tahes, selle sügavamaks sisuks on kinnipeetava vajadus hingelise toe järele. Kuna kaplanist teatakse, et ta on usklik inimene, loodetaksegi temale, endale täpselt aru andmata, et tõelist abi on võimalik saada vaid Jumalalt.

III. RELIGIOON KINNIPEETAVATE MÕJUTAJANA

3.1. Usulised otsingud ja vangla toetus

Kuulsa Sing Singi vangla ülem on öelnud, et kui osutaksime rohkem tähelepanu taevatroonile, ei peaks nii palju tähelepanu pühendama elektritoolile.³⁰

Eesti Vabariigi põhiseaduse³¹ ning Kirikute ja koguduste seadusega³² kehtestatud õigus täita usutalitusi, samuti õigus vabalt valida, tunnistada ja kuulutada oma usulisi veendumusi, kehtivad ka kinnipidamisasutuses viibivaile isikutele. Tartu vangla põhimääruse §13 sätestab: „Sotsiaalosakonna põhiülesanded on korraldada kinnipeetavate ja vahistatute sotsiaalhoolekannet, sotsiaal- ja psühholoogilist nõustamist, usuliste vajaduste rahuldamist, huvialategevust, raamatukoguteenuse osutamist ning suunata kinnipeetavaid ja vahistatuid hariduse omandamisele.“³³ Seega peaks igale kinnipeetavale olema tagatud kõik vajalik usuks ja selle viljelemiseks.

Eesti vanglates töötab 19 kaplanit, kellele on loodud head töötingimused. Kinnipeetaval on õigus kohtuda kaplaniga segamatuteks eravestlusteks, võtta vastu armulauda, saada soovi korral ristitud. Kuid see tagab usuvabaduse vaid osaliselt. Kõige rohkem jääb puudu osadel kinnipeetavatest võimalustest osaleda teenistustel kirikus.

Toetudes töökogemusele kinnipeetavatega, olen veendunud, et suur roll kuritegelikule teele asumisel on alkoholi- ja narkootikumisõltuvusel. Kinnipeetavad ise tavaliselt probleemi ei tunnista, kuigi tegelikult ei suuda nad enam ammu ise oma elu juhtida ja õigeid valikuid teha. Hingehoidlikel vestlustel selgub sageli, et suurem osa kuritegudest sooritatakse joobes, kuid kinnipeetavate arvates on tegemist lihtsalt juhusega. Siiski on nad valmis möönma, et alkohol

³⁰ Kaplani käsiraamat: vanglavaimuliku manuaal. Tallinn, Kodutrükk, 2001. Lk 17.

³¹ Eesti vabariigi põhiseadus. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12846827>. 13.08.2008.

³² Kirikute ja koguduste seadus. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12769838>. 25.01.2008.

³³ Tartu vangla põhimäärus. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12968381>. 11.08.2008.

soodustab kuriteo sooritamist. Sõltuvust määratleb enamus kinnipeetavaid järgmiselt: kui ei tarbi veel alkoholi aseaineid, pole sõltuvuses.

Indiviidi võõrandumist, üksildust, tühjust ja sõltuvust põhjustavad erinevad faktorid, näiteks väärastunud lapsepõlvesuhe vanematega³⁴. Selline inimene muutub kergesti haavatavaks ja teda haarab lootusetus. Sisemise valu kasvõi hetkeliseks vaigistamiseks ja tühjuse täitmiseks haarab ta ükskõik mille järele. Kuna ta ei oska toimuvat seletada ja tal pole kellelegi toetuda, kaldub ta süüdistama ümbritsevaid ning elama nende peal välja viha ja ebaõnnestumisi. Sellistel tingimustel saab kriminaalne käitumine ja kinnipidamisasutusse sattumine juba paratamatuks. Et kirjeldatud protsessi peatada ja ka sellest väljuda, peab kinnipeetav kõigepealt probleemi endale teadvustama ja tunnistama. Siin saavad vangla sotsiaalosakonna töötajad kinnipeetavat abistada ja toetada.

Tõnu Lehtsaar on raamatus „Hingepilk“ öelnud, et usulistel otsingutel võivad probleemiks saada nii südametunnistuse vaevad kui nende puudumine. Esimesel juhul pöörduv inimene tavaliselt ise pastori poole, et leevendust saada. Teisel juhul pöörduvad teised inimesed.³⁵

Südametunnistuse vaevad vanglas ja väljaspool vanglat erinevad mõneti. Vanglas põhjustab neid tavaliselt arusaamine, et on rikutud seadust ja põhjustatud kellelegi valu. Abipaluja seisab küsimuse ees, kuidas minna edasi. Ei saa öelda, et vaeva tunnevad ainult esmakordselt kuritegelikule teele sattunud. Olen kogunud, et see on üldine probleem. Küsimus on selles, et kõik ei taha kahetseda ja meelt parandada. Sellisel juhul kasutatakse hingehoidlikke vestlusi eneseõigustuseks. Tuntakse häbi ja kahetsetakse mitte tehtut, vaid vahelejäämist. Kuid isegi sellisest mõtteviisist on võimalik edasi liikuda tegelike probleemide ja muutumissoovini.

T. Lehtsaar eristab adekvaatset, põhjendatud süütunnet ja neurootilist.³⁶ Esimest neist nimetab ta positiivseks ja terveks tundeks, mis rajaneb usule lunastusse ja mõjub vabastavalt. Inimese arenedes muutub südametunnistus ning süütundlikkus. Seega pole süütunne mitte destrukttiivne, vaid edasiviiv. Kuidas omandab inimene sellise süütunde? Jeesus ütleb, et Tõe Vaim toob maailmale selguse patu, õigluse ja kohtu kohta (Jh 16:8). Sama Vaim näitab teed ka andestusele, lepitusele ja patust vabanemisele.

³⁴ Kriminaaltöö käsiraamat 1. kd. Tallinn, EELK Kriminaaltöö keskuse toimetised, 1996. Lk 34

³⁵ Lehtsaar, Tõnu. Hingepilk: kriisiolukordade pastoraalpsühholoogia. Tallinn, Logos, 1994. Lk 96.

³⁶ Samas, lk 97.

Kuid ka teist süütunnet esineb kahjuks küllalt tihti. See viib eneseõigustamise ja -lohutamise, teiste juures vigade otsimiseni. Kiputakse vääriti tõlgendama piiblisõnu, et kõik eksivad ja et keegi pole õige (Rm 3:23). Nii võetakse endalt tervenemisvõimalus.

Usuliste otsingutega seostub kriisikogemus, mis muudab tasapisi kinnipeetava mõttemaailma. Hingehoidja roll on selle protsessi juures viibida, aidata analüüsida inimese peas toimuvat ja näidata võimalusi liikuda edasi. Kui kinnipeetav tegeleb oma süütundega, tunnistab see, et tema südamesse on kerkinud vastuseid vajavad küsimused ja et ta on astunud usuliste otsingute teele. Ühtlasi on tekkinud ka eeldused liikuda ebamugavusest ja ängistusest rahulolu suunas. Eesmärgiks on jõuda patutunnetuse ja väljapääsuni, saada patusest pühaks, hukkamõistetud inimesest päästetuks.³⁷

Kriisist väljumiseks otsib inimene tavaliselt alternatiive. Usk Jumalasse võib tunduda ühe võimalusena kriisi leevendada. Tavaliselt ei suudeta kohe uskuda ja usaldada, et end tema armu hoole alla anda. Seetõttu polegi halb, kui alustatakse kusagilt kaugemalt ja lähenetakse Jumalale esialgu kõrvalteid mööda. Ikkagi tuleb kasuks, kui saadakse kriisiabi ja mõtestatakse oma seni tähenduseta elu. Siit edasi saab kinnipeetav liikuda juba usu suunas. Usk kellessegi, kes hoolib, aitab isiksust taastada.

Toetudes nii enda läbielatud kui kinnipeetavalt kuuldule, võin kirjeldada otsingute kriisietappi sisemise tühjuse ja surnud olemise tundena. Mind viisid usulise pöördumiseni sügav rahulolematuse iseendaga ja psüühiline häiritus. Kriisiolukorras sisendab lootust asjaolu, et sellistele tunnetele järgneb vabanemine. Lahendus võib kinnipeetavale saabuda täiesti üksi kambris olles, kuid tavaliselt toimub see siiski kaplani või kellegi teise uskliku juuresolekul. Ühest elufilosoofiast teise astuda pole kerge, sest tekib palju kahtlusi ja küsimusi. Seepärast on väga hea, kui kõrval on keegi, kes on ise sarnase muutuse läbi teinud ning oskab aidata. Paljude kogemuste põhjal toimub ühispalves midagi sõnulseletamatut, jõud väljast voolab inimesse. Sellele jõule alistudes tuntakse kergendust, nagu võetaks koorem õlult.

Kriiside ja konfliktide eelnemist pöördumisele peetakse tavaliseks, kuigi neisse võivad viia väga erinevad sündmused. Religioosse pöördumise analüüsijad on seisukohal, et kogetakse sügavat rahulolematust ja rahutust. K. L. Curran kirjeldab lõhestatusetunnet, mis domineerib

³⁷ Lehtsaar, Tõnu. Hingepilk: kriisiolukordade pastoraalpsühholoogia. Tallinn, Logos, 1994. Lk 66.

isiksuse üle enne pöördumist. Inimene tunnetab kontrasti selle vahel, mis on praegu ja mis võiks olla pärast.³⁸ Paljud usuletulnud kinnipeetavad kogevad eelnevalt sügavat sisemist patutunnet, närust ja vale olemist, põlgust enese vastu.

Minu kogemused omaenese eluga kinnitavad eeleldut. Umbes 26 aastat tagasi Jumalasõna lugedes mõistsin, et olen elanud väga valesti ja teinud teistele palju kurja. Äratundmine võttis aega umbes kaks-kolm kuud. Sellele eelnes elu mõtte kaotsimine. Ma ei mõistnud enam, miks üldse elan, sest minusugust inimest ei vaja ju keegi. Olin liikunud kuritegeliku elu piirimaal, sõltusin alkoholist ja mu abielu ähvardas puruneda. Õnneks lõppes kriis religioosse pöördumisega. Äkki mõistsin hingesügavuses, et on siiski keegi, kes hoolib minust, andestab mulle, annab uue võimaluse ja ka toetab mind edasises uues elus.

Seega on hingeline kriis religioosse pöördumise väga oluline faktor, sest nii kogeb individ vajadust oma elu muuta. Seejärel mõistab inimene, et hakkama saamiseks jääb väheks oma jõust ja oskustest. Kinnipeetava tunnistus, et oma eluga toime tulemiseks vajatakse abi väljastpoolt, on veel eriti suur eneseületamine.

Huvi usuküsimuste vastu põhjustavad ja pöördumisele viivad erinevad motiivid. T. Lehtsaar toob uuringutele toetudes esile kuus rühma pöördujaid: intellektuaalid, müstikud, katsetajad, äratajad, seltskonna otsijad, sunnitud pöördujad.³⁹ Oma kogemuste ja peetud hingehoidlike vestluste põhjal võin kinnitada, et kinnipeetavate hulgas leidub kõikide rühmade esindajaid. Kuigi esimest kahte liiki kohtab harvemini, kogetakse vahel väga imelikke müstilisi nägemusi.

Kinnipeetavate hulgas on neid, kes lihtsalt proovivad oma probleeme lahendada religiooni abil, sest kõik muu pole seni aidanud. Rohkesti on esindatud äratuslikud pöördujad.

Sunnitud pöördujad on need, kes muudavad usku väliste tegurite mõjul, näiteks kui kinnipeetav tuleb kirikusse lootusega, et kohtunik tõlgendab seda tema soovina muuta oma eluviise, hakata mõtlema ja käituma positiivselt. Põhjust kirikusse tulla võivad anda ka külaliste viibimine teenistusel, lootus sõbraga kohtuda vms. Kui T. Lehtsaar peab sellist ajendit taunitavaks, siis mina olen täheldanud, et ka sedakaudu võib viia tee tõsise pöördumiseni. Vaatamata kõrvalistele põhjustele on võimalik, et teenistusel miski puudutab

³⁸ Curran, Kathryn L. Finding God Behind Bars: An Exploratory Study of the relevance on Conversions to criminology. Doktoritöö. Cambridge'i Ülikool, 2002. Lk 43.

³⁹ Lehtsaar, Tõnu. Hingepilk: kriisiolukordade pastoraalpsühholoogia. Tallinn, Logos, 1994. Lk 169.

kinnipeetava südant ning tekib soov Jumalast rohkem kuulda ja teda lähemalt tundma õppida. Ta huvitub järjest rohkem, tema otsingud kannavad vilja ja viivad pöördumiseni.

Kinnipeetav, kes oli märganud vangla territooriumil liikuvat naisvabatahtlikku, otsustas temaga tuttavaks saada. Saades teada, et naist saab kohata ainult kirikus, otsustas ta lasta ka end kirikuskäijate hulka kirja panna. Mõistes seejärel, et paganana ei ole tal naise juures lootust, otsustas ta religiooni sügavamalt uurima hakata. See meetod kandis vilja. Tänapäevaks on ta vabaduses tubli töömees, pereisa, usklik koguduseliige ning ta on asunud seaduskuulekale teele.

Vanglatöötajad teevad tänuväärset tööd, et aidata kinnipeetavail teha õigeid valikuid, et nad loobuksid kriminaalsest karjäärist. Nii meil kui mujal on kasutatud selle eesmärgini jõudmiseks mitmesuguseid programme ja meetodikaid. Näiteks kirjeldab pedagoogikakandidaat Svetlana Issajeva kandidaadiväitekirjas „Moraalsete omaduste kasvatuses sotsiaalkultuurilised tingimused esmakordselt süüdimõistetutele penitentsiaarsetes asutustes“ (Социально-культурные условия воспитания нравственных качеств впервые осужденных в пенитенциарных учреждениях) Tambovi vanglas aastail 2004–2005 läbiviidud programmi „Headus päästab maailma“, millega sooviti arendada süüdimõistetute moraalseid omadusi. S. Issajeva tõstab eriliselt esile vaimulike töötajate rolli, kes suutsid kinnipeetavatega luua erilise koostööõhkkonna. Ta kirjutab, et programm saavutas soovitud tulemuse ning õnnestus vältida kinnipeetavate isiksuse deformeerumist.⁴⁰

Isiklikult olen täheldanud, et teatud vanuses tunnevad kinnipeetavad väsimust, et on kogu elu kokku puutunud vaid kuritegevusega. Nad on tüdinud vanglakarussellist ja neid endasse imenud eluviisist. Mõnel õnnestub isegi oma jõuga välja rabelda, kuid oht komistada ja tuttavale teele naasta säilib. Paljudel juhtudel mängib rolli vangis veedetud aastakümnetega lõplikult rikutud tervis. Vanglatöötajad õpetavad kinnipeetavatele viha maandamist, elu keerdkäikudega toime tulemist, suhtlemist ja palju muud. Tehakse riskifaktorite teste, selgitatakse probleemseid piirkondi ja tegutsetakse andmete alusel edasi, et aidata kinnipeetaval vabanedes siiski resotsialiseeruda ning tulla toime iseendaga.

Kuid siinkohal tuleb märkida, et tänapäeva kinnipeetavad pole sugugi rumalad ja oskavad vastata just nii, nagu parasjagu neile kasulik on. Tihti pühendavad nad palju aega

⁴⁰ Исаева Светлана. Социально-культурные условия воспитания нравственных качеств впервые осужденных в пенитенциарных учреждениях. Кандидадитöö. Тамбови Ülikool, 2006. Lk 194.

psühholoogia alase erialakirjanduse lugemisele, omandades sealt vajalikku informatsiooni. Seetõttu on peaaegu võimatu hinnata indiviidi pöördumisprotsessi tema enda ütluste põhjal. Väga raske on eristada, kas kinnipeetav on siiras või mitte.⁴¹

Kirik ja kaplanid pakuvad kinnipeetavatele kahte programmi: „12 sammu. Sinu valik“ alkoholi- ja narkosõltlastele ning taastava õiguse programmi. Esimese neist on käesoleval aastal läbinud juba üle 50 kinnipeetava ja 43 isikut on avaldanud osalemissoovi veel sel aastal. Programm on küll algselt mõeldud vabaduses viibivatele alkohoolikutele, kuid on siiski rakendatav ka vanglatingimustes. Kuna sõltuvusainete kättesaadavus vanglas on viidud miinimumini, ei saa kinnipeetav näiteks võtta kohustust neid mitte tarbida. Ja kuna pole võimalik neid aineid hankida, hakkavad paljud arvama, et suudavad ka vabanedes neist loobuda. Kuid tegelikult langetakse väga kiiresti taas alkoholi ja narkootikumide küüsi.

Kõnealune programm tähendab kolme kuu pikkust tõhusat tööd iseendaga. Tegevus on jagatud 12 sammuks. Sõltlane töötab iga päev piibli ja iseendaga. Kord nädalas saadakse grupis kokku, kus palve ja vestluse abiga kasvavad osalejad Jumalale lähemale ning leiavad jõudu vabaneda kitsaskohtadest, mis põhjustasid alkoholi või narkootikumide tarbimist.

Olen endalt küsinud, kas pöördunud kinnipeetav suudab näiteks ka programmi läbimata sõltuvusest vabaneda? Kristlasena olen veendunud, et ainult usk üksi vabastab sõltuvusest ja annab jõudu selles püsida. „Kui nüüd Poeg teid vabastab, siis olete tõepoolest vabad.“ (Jh 8:36) Kuid loomulikult on programmidest kinnipeetavaile palju kasu. Võin seda oma kogemuse põhjal kindlalt väita. Näiteks aitavad programmid analüüsida iseend ja tunnistada, et teatavad tegurid valitsevad inimese tahte üle ja kontrollivad tema valikuid.

Millised on kristlike programmide eelised? Sellele annab selge vastuse evangeelium. Inimene mõtleb enesekeskselt, ei näe oma tõelist palet ega erista head ja kurja. „Valgus paistab pimeduses ja pimedus ei ole seda omaks võtnud.“ (Jh 1:5) Kuni puudub keegi, kes valgustaks inimest sedavõrd, et ta hakkab nägema iseend, pole loota tegelikult paranemist. Jüngrid küsisid Jeesuselt, kust tulevad selgus ja jõud teha õigeid valikuid. Sarnase küsimuse ees seisavad kinnipeetavad ka täna. Vastus sellele leidub piiblis. „Aga Lohutaja, Püha Vaim, kelle

⁴¹ Beckner, Thomas. Effective Jail And Prison Ministry For The 21st Century. A Coalition of Prison Evangelists Publication, 1998. Lk 44.

Isa saadab minu nimel, tema õpetab teile kõik ja tuletab teile meelde kõik, mida mina teile olen öelnud.“ (Jh 14:26) „Aga kui tema, Tõe Vaim, tuleb, juhib ta teid kogu tõesse.“ (Jh 16:13) Kui Püha Vaim valgustab meile meie loomuse, hakkame end nägema sellistena, nagu tõeliselt oleme, mitte nagu tahaksime või paistame. Tundes iseenda puudusi, avaneb tee vabanemisele. Siit algabki kinnipeetava mõttemaailma muutumine.

Kriminaalõiguse professor Thomas Beckner kirjutab oma raamatus „Tõhus arestimaja- ja vanglateenistus 21. sajandil“ (Effective Jail And Prison Ministry For The 21st Century), et kui tahate muuta inimese saatust, muutke tema mõttemaailma, sest mõtted muutuvad teoks, teod harjumuseks, harjumused kujundavad iseloomu ja iseloom saatust. Tõeline ümberkasvatamine algab südamest ning palju kergem on inimest Egiptusest vangistusest välja viia kui Egiptust inimesest.⁴²

Teine programm, mida kirik kinnipeetavatele pakub, on taastava õiguse programm. Kuritegu rikub inimeste suhteid ja seetõttu vajavad need taastamist. Siin mõeldakse mitte üksnes kurjategija ja ohvri suhet, vaid samavõrd tähtsad on kurjategija ja tema lähedaste, kogukonna ja kurjategija, kogukonna ja ohvri suhted. Kõik need valdkonnad vajavad lahtirääkimist, panevad erinevatele osapooltele kohustused. Programm püüab õpetada heastamist. Taolised põhimõtted on lähedased just kirikule, sest kristlasi iseloomustab arusaamine, et kõik inimesed eksivad Jumala seaduste vastu. „Meeletu ütleb oma südames: „Jumalat ei ole!“ Nad talitavad riivatult ja jõledasti, ei ole kedagi, kes head teeb.“ (Ps 53:2) Kui keegi on suutnud oma lootusetusest olukorrast välja tulla, on kiriku kohus ja võimalus olla sillaks Jumala, kurjategija ja ühiskonna vahel.

Kahjuks näeb inimene enamalt jaolt teiste süüd, mitte enda oma. Kurjategijas nähakse ainult tema tegusid, kuid mitte seda, millised on ühiskonna puudujäägid ja vead. Tavaliselt keeldutakse uskumast, et ka kurjategija suudab muutuda. Igähele on vaja anda uus võimalus ühiskonda naasta. Vanglas võib just kaplan olla isikuks, kes usub kinnipeetavasse ja toetab teda tema positiivsetes otsustes.

⁴² Beckner, Thomas. Effective Jail And Prison Ministry For The 21st Century. A Coalition of Prison Evangelists Publication, 1998. Lk 42-43.

Kaplanil on vanglas täita kolm põhirolli: hingehoidja, Jumalasõna kuulutaja ja usuvabaduse tagaja. Kinnipeetav leiab kaplanis kui hingehoidjas inimese, kes on valmis kuulama ja ka mõistma. Jumalasõna kuulutades lähtub kaplan piiblisõnast: „Usk tuleb kuulutusest, kuulutus aga Kristuse Sõna kaudu.“ (Rm 10:17) Kaplan kutsub palves Jumalat kinnipeetavate juurde ning innustab vange Jumala poole pöörduma ja seesmiselt vabaks saama. Kaplan õpetab neile nii sõnade kui isikliku eeskujuga õiget hoiakut ning käitumist Jumala ja kaaslaste suhtes. Kaplan aitab kinnipeetavail kätte võita enesest lugupidamine ja uus enesehinnang. Kaplani vaimuliku tegevuse eesmärgiks on tuua kinnipeetavad meelesparandusele, uuestisünnile, lepitusele ja puhastusele, et nad suudaksid ühiskonda edukalt tagasi pöörduda. Kaplani tegevusel on ka juriidiline külg, sest see tagab kinnipeetavale seadusliku usuvabaduse.⁴³ Kõigil kaplani rollidel kokku on väga oluline osa kinnipeetavate otsinguis ja kriisidest väljumises.

Kaplaniteenistusse võivad kandideerida Eesti Kirikute Nõukogusse kuuluvate kirikute vaimulikud, kuid selles ametis teenimine eeldab kutsumust Jumalalt. Igas vanglas võiksid olla erinevate uskkondade esindajad, kas kaplanite või vähemalt vabatahtlikena. Samas on suur vahe, kas kaplan teenib vanglas või vaimulikuna mõnd oma kiriku kogudust. Koguduses allub ta ainult oma kiriku juhile ja peab kuulutama vastavat kindlat õpetust. Kuid vanglakaplan on lisaks ka riigiametnik ning allub kõigepealt vangla direktorile ja kaplanaadi peakaplanile ning alles seejärel oma kiriku juhile. See asjaolu toob lisakohustusi: kaplan peab austama ja aktsepteerima teiste või isegi vastupidiste usuliste tõekspidamistega kinnipeetavaid, peab tagama kinnipeetavate võrdõiguslikkuse vaatamata nende tõekspidamistele jpm. Seega peab kaplan olema rohkem kaasränduri rollis, kes on alati olemas, kui inimesel tekib kriis.

Kaplanil on õigus suhelda kõigi kinnipeetavatega, kutsuda neid kirikusse, külastada neid nii kambris kui elusektoris. Kambrisse tuleb minna, kui kinnipeetav on kas kartsas või lukustatud režiimil. Kuid mõnikord tunneb kinnipeetav ennast turvalisemalt just ainult oma kambris. Tartu vanglas kehtestatud, asutuse siseseks kasutamiseks ette nähtud kaplani ametijuhendis on kirjas ka võimalus külastada tööajast kinnipeetavate kodusid. Seda teeb ta kinnipeetava avalduse alusel, kuid ka omal algatusel. Tihti paluvad lähedased kinnipeetavat külastada, et aidata tal kriisiga hakkama saada.

⁴³ Vangistusseadus. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12952945>. 15.07.2008.

Kaplani eesmärk pole mitte ainult juhtida kinnipeetavaid Kristuse juurde, vaid ka olla temaga koos ja tuua teda välja kriisisituatsioonist. Kinnipeetav teab, et tegemist on usklikuga ja seepärast võib kaplan käituda avameelselt. Kuid samas ei tohi kindlasti rõhutada, et just tema teenib õiget Jumalat ainuõigesti. Tuleb olla väga taktitundeline. Eeskujuks saab siin võtta, kuidas teenis ja õpetas Jeesus. Oma teenistuses olen hingehoidlikult kohtunud kinnipeetavatega, kes on näiteks olnud uskumatud või siis moslemid, aga ka veel mitmete teiste uskkondade liikmetega.

Kaplani eesmärgiks pole pöörata kinnipeetav kohe oma usku, vaid suhelda temaga eelkõige kui inimesega, kes usaldab kaplanit ja on valmis oma muret temaga jagama. Tuleb tunnistada oma võimete ja tegevuse piire, olema kannatlik ja lootma Jumalale. Meelevalda pöörata inimene kuritegelikult teelt õiguskulekale omab vaid Jumal. Kuid pöördumiseks on hädavajalik ka kinnipeetava isiklik soov ja kindel otsus. Kaplan saab teed näidata, mõista, vaeva näha ja mitte lootust kaotada.

3.2. Pöördumise kogemus ja tagajärjed

Heebrea ja aramea keeles tarvitatakse pöördumise ja meelearanduse jaoks sama sõna. Kreeka sõna pöördumise jaoks ἐπιστρέφω (epistrefo) tähendab „millegi poole pöörduma“.⁴⁴ Meelearandus tähendab esmajoones pöördumist jumalast isiklikus ja avalikus elus. Pöördumine on aga suundumine uue, jumaliku elupiirkonna poole. Meelearandus on enese läbivõitlemine usule, pöördumine aga esimene ususamm.⁴⁵

Pöördumise ehk inimese identiteedi muutumise teema on religioonipsühholoogias üks vanemaid. Tegemist on protsessiga, milles inimene hakkab analüüsima oma elu ja otsima vastust küsimustele *Kes ma olen? Miks ma olen?*. Usulise pöördumise teljeks on üleminek enesekeskselt elutunnetuselt jumalakesksele. Seda on nimetatud ka inimese *mina* sügavaks

⁴⁴ Lepajõe, Marju. Kreeka-eesti Uue Testamendi õppesõnastik. Tartu, Akadeemiline Teoloogia Selts, 2002. Lk 32.

⁴⁵ Luther, Ralf. Uue Testamendi sõnaraamat: algkristliku kirja, keele ja mõtte seletust. Tallinn: EELK Konsistoriumi Kirjastus- ja Infoosakond, 1992. Lk 190.

muudatuseks.⁴⁶ Tuleb tunnistada, et pöördumist uurinud autorid pole kõigi aspektide tõlgendamisel üksmeelsed.

Pöördumist võib nimetada ümbersünni saladuseks, mida inimõistus teaduslikult seletada ei suuda. Näiteks küsis Iisraeli õpetaja Nikodeemus Jeesuselt, kuidas saab täiskasvanud inimene uuesti sündida (Jh 3:4). Jeesus vastas, et see saab toimuda vaid vee ja Vaimu kaudu (Jh 3:5). Jeesus selgitas ka, et uskmatust takistab inimestel pöörduda (Jh 3:12), sunnib neid halba tegema ega lase valguse juurde tulla (Jh 3:20). Seega võime väita, et tõeline pöördumine puudutab sügavalt kogu inimest.

Asjatundjad täheldavad teatavat sarnasust pöördumisele eelnenud elukäigus: ajendiks saavad tavaliselt mingid kindlad, isiklikku laadi sündmused, mida inimene tajub väljast tulevate ja kontrollimatuina. Pöördumise ja kriminaalsest tegevusest loobumise kohta küsitakse näiteks järgmist:⁴⁷

- Kas see on indiviidi vabatahtlik otsus, tema teadvuse ja teadliku tegevuse tulemus või tuleneb mingitest teistest psühholoogilistest vajadustest?
- Kas need põhjustavad isiksuse arengut, nt küpsemist või toimub areng eluaastate lisandudes paratamatult?
- Kas neid kutsuvad esile mingi kindel elusündmus või on need arenguprotsessi järkjärguliseks tulemuseks?
- Kas need on üldse reaalselt võimalikud?
- Kas need protsessid on mõõdetavad?
- Kas on võimalik tuvastada, kui tõsise muutusega on tegemist? Või vajame katseaega, mille möödudes võime öelda, et isik on tõesti pöördunud ja tema elus on toimunud radikaalsed muudatused?
- Kas on garantiid, et pöördunu jääb oma otsusele kindlaks? Mis saab, kui isik mõne aja pärast naaseb vana elu juurde kuritegelikku maailma? Kas käsitleda tagasilangust vaid ajutise tagasilöögina, mis ei tühistata inimese siirast soovi? Või pidada religiooni pimeduse jõudude vastu jõuetuks?

⁴⁶ Lehtsaar, Tõnu. Hingepilk: kriisiolukordade pastoraalpsühholoogia. Tallinn, Logos, 1994. Lk 168.

⁴⁷ Curran, Kathryn L. Finding God Behind Bars: An Exploratory Study of the relevance on Conversions to criminology. Doktoritöö. Cambridge'i Ülikool, 2002. Lk 41.

Pöördumisest rääkides ja küsimustele vastuseid otsides tuleb alustada isiksusetüüpidele omastest iseloomujoontest, mis usule pühendumisel mängivad olulist rolli. T. Lehtsaar eristab raamatus „Hingepilk: kriisiolukordade pastoraalpsühholoogia“ viit isiksusetüüpi, kuid vanglapraktikas võib kohata peamiselt kahte neist: ennast imetlev ja sotsiopaatileine.

Ennast imetleva isiksusetüübi tunnustena toob T. Lehtsaar esile enesekriitika puudumise ja kõikuva enesehinnangu. Iseenesest lummatuna sukeldub inimene fantaasiamaailma ning tema iseloomuomadused, mis teisi häirivad, tunduvad asjaosalisele endale eriliselt väärtuslikena.⁴⁸ Kinnipeetavad räägivad tihti oma pühendumisest usule, kogetud ilmutustest ja tihedast suhtest Jumalaga. Samas manitsevad nad piiblitundides teisi, mitte ennast. Nad loevad isegi piiblit rohkem selleks, et teisi valgustada ja teistele näidata, kuivõrd elav osadus on neil Jumalaga. Inimese ülikõrge enesehinnang on hästi nähtav teistele, aga mitte talle endale.

Üks kinnipeetav sattus sõnavahetusse teda kirikusse toonud saatjaga. Probleem polnud kuigi tõsine, kuid kinnipeetavat kohustati seletuskirja kirjutama. Otsus solvas teda ja ta jättis kirikusse tulemata. Järgmisel päeval rääkis ta mulle oma väga sügavast vaimulikust osadusest Jumalaga. Ta ei suutnud, rohkem küll ei tahtnud tunnistada eelmisel päeval tehtud viga. Möödus mitu nädalat, kuni ta lõpuks soostus eksimust omaks võtma ja mõistma, et tegelikult selline käitumine ei tunnista elavast sidemest Jumalaga.

Sotsiopaatileist isiksusetüüpi nimetatakse ka agressiivseks. Selline isik on põhjendamatult enesekindel, soovib kõike kätte saada kohe, tunneb end süüdi vaid erandjuhtudel. Seetõttu võivad paljud sotsiopaatidest kurjategijad küll oma aja ära „istuda“, kuid nende elukäsitlus ja enesehinnang ei muutu.⁴⁹

Kinnipeetav pöördus kitsikuses Jumala poole, sest tal puudus igasugune lootus toele kusagilt mujalt. Olles nüüd enda arvates kõik vajaliku teinud, lootis ta, et Jumal vastab talle kohe kaplani kaudu. Nüüd oli ta enda arvates leidnud kellegi, kes kohe kõik tema probleemid lahendab. Kui see aga nii ei läinud, ta solvus. Talle ei mahtunud pähe, et Jumal ei ole tema tujude rahuldaja, vaid et ta ise peab oma käekäigu parandamiseks midagi ette võtma.

T. Lehtsaar toob esile pöördumise kolm tunnust: pigem protsessi kui sündmuse iseloom; kontekstuaalsus, s.o lahutamatus suhetest ja ideoloogiast; mitmekesiste, üksteisega seonduvate ja kumuleerivate faktorite olemasolu.⁵⁰ Kinnipeetava pöördumist võib vaadelda

⁴⁸ Lehtsaar, Tõnu. Hingepilk: kriisiolukordade pastoraalpsühholoogia. Tallinn, Logos, 1994. Lk 55.

⁴⁹ Samas, lk 61.

⁵⁰ Samas, lk 169.

kahel tasandil: kui sügavalt toimus usuliste tõekspidamiste muutus ja kas pöördumine aitab loobuda kuritegelikkusest?

T. Beckneri arvates takistab muutust paremuse suunas sageli lihtne põhjus – kurjategijad ei taha. Neid võib võrrelda sprinterite, mitte pikamaajooksjatega. Kinnipeetav keerab meelsasti uue lehekülje ja võtab uue eesmärgi. Kuid varsti selgub, et tahtmine on kadunud. Nii et probleem pole oskustes, vaid eeskätt soovis.⁵¹

Mis toimub inimesega, kes on juba pöördunud või protsessi lõppjärgus? Kurjategijate puhul peaks ju olema ilmne, et tegemist on ülekohtust elu elanud inimesega, kes vajab andestust ja rahu südamesse. Andestada saab kurjategijale ohver. Kuid andestuse otsimiseks ja süü tunnistamiseks peab süüdlane kõigepealt saama andeks Loojalt Jumalalt. Sest ka temale oleme uskmatuse ja kurjade eluviisidega palju valu valmistanud. Andestus Jumalalt tähendab otsest usukogemust, millel on järgnevale elule sügav ja püsiv tähendus. Kõrvalseisjana pole alati võimalik otsustada, kuivõrd sügav on inimese kogemus.

Apostel Paulus ütleb, et inimeses on vähe head ja et tihti teeb ta just seda, mida tegelikult ei tahaks (Rm 7:21). Samas tunneb ta aga jõuetust ise midagi muuta. Ta küsib: kes aitaks teha õigeid valikuid? Paulus sai oma vastused Damaskuse teel (Ap 9:1–20).

Minu kodukirik, Ühinenud Metodistikirik, õpetab kahekordset täiuslikkust ehk õigeksmõistmist. Esimesel etapil, mida nimetatakse täiuslikuks õigeksmõistmiseks, saab uskmatu usklikuks. Teises etapis kasvab pöördunu täiuslikkuse ja pühitsuse poole ning saavutab usulise küpsuse. Pöördumiseta ja armukuulutust vastu võtmata pole võimalik pühitsuses kasvada. Esmalt ehk vägagi minakeskne usk muutub tasapisi Jumala-keskseks. Inimene hakkab mõistma Jumala armuvahendeid usukindluse kasvatamiseks ja Issanda teenimiseks: palve, Jumalasõna, sakrament ja rituaal. Muutuvad õigeksmõistetud tõekspidamised, suhtumine endasse ja kaasinimestesse.

Usuline pöördumine tähendab laiahaardelist muutust, mis võib alguse saada ka lihtsalt mingist usutegevusest. Selleks võib olla näiteks elustunud pühendumine, mis tähendab katseid

⁵¹ Beckner, Thomas. Effective Jail And Prison Ministry For The 21st Century. A Coalition of Prison Evangelists Publication, 1998. Lk 48.

taasleida Jumalat ja usku, ning mis võib lõppeda emotsionaalselt kogetud uuestisünniga. Seda esineb kinnipeetavate juures, kes mingitel põhjustel unustasid vabaduses Jumala, sooritasid uue kuriteo ja peavad jälle vanglas karistust kandma.

Pöördumiseni võib jõuda kas aeglaselt liikudes või ootamatult. Kiireks ja ootamatuks pöördumiseks võime nimetada näiteks Pauluse (Ap 9:1-20) või ka Sakkeuse (Lk 19:1-10) pöördumist. Paulus oli pühendunud inimene, vihkas kristlasi kogu südamest, oli nende õpetuse tulihingeline vastane, kuid tegi siiski äkki kannapöörde. Kohtumine elava, ülestõusnud Issandaga põhjustas tema täieliku ümbersünni. Tagakiusajast sai tulihingeline pooldaja, üks liidreist, kes oli valmis andma oma elu, et teisedki eksijad võiksid leida tee valguse juurde.

Mõne inimese pöördumisprotsess kestab aastaid või isegi aastakümneid. Iga otsust ja sammu tuleb sügavalt kaaluda ja olla kindel, et need on õiged. Ka hingehoidjad ei tohi protsessis osaledes ette rutata või tagant kiirustada. Ei või pöördumist kunstlikult esile kutsuda või survet avaldada. Isiku pöördumisele eelnenud kriis võib teda tugevalt mõjutada oma puudustega võitlema ja uusi otsinguid ette võtma. Kuid mitte alati ei vii see usulisele pöördumisele.

Kinnipeetav seisis valiku ees, kas võtta vastu Jumala arm, mis tähendanuks toimepandu puhtsüdamlikku ülestunnistamist võimudele, või mitte kuulata südame häält ja jätta kõik vanaviisi. Ta valis teise võimaluse, sest polnud veel muutusteks valmis.

Nii aeglase kui kiire pöördumise puhul on uurimuste autorid eriarvamusel seoses kaasnevate asjaoludega. Näiteks ootamatu usuletuleku põhjuseks võime pidada hingelist kriisi ja abi otsimist. Ootamatu variant eeldab kiiret seisukohavõttu. Sageli kaldutakse seda tõlgendama välistegurite mõjuna. Järkjärgulist pöördumist vormivad samuti paljud faktorid: teised usklikud, olukorrad jm. Protsessis olija vaatleb toimuvat ja kaalutleb tõsiselt iga oma sammu. Tal on aega keskkonda toimuvateks muutusteks ette valmistada. Ootamatu pöördumine tekitab aga ümbritsevates palju segadust ja ka pöörduja ise ei tarvitse veel olla valmis elama teistmoodi.

Aeglast pöördumist on kirjeldatud ka märkamatu muutumisprotsessina, aeglase, kuid kindla vaimuliku kasvamisena. Kinnipeetavatega tegeldes olen täheldanud, et usus püsima jäävad

peamiselt need, kes tulevad Jumala juurde aegamööda, iga otsust kaaludes. Hetkeemotsiooni tõttu usu vastu võtnud kinnipeetavad kipuvad aga kõikuma.

Kui ootamatu pöördumise korral saab täpselt määrata tõekspidamiste ümberhindamise aega ja kohta, siis järkjärguline protsess kulgeb erilise intensiivsuse või emotsionaalsete purseteta. Mõlemal juhul on tulemuseks tõeline ja radikaalne muutus pöörduja arusaamades ja eluviisides, ümberorienteerumine kõigis eluaspektides ja -valdkondades, uus suhtumine nii iseendasse kui teistesse. Vanglaolukorras on pöördumine eriti hästi märgatav, sest läbielatu kutsub esile soovi muuta täielikult oma käitumist, katkestada sidemed teiste kurjategijatega, loobuda kriminaalsest karjäärist.

Kinnipeetavad jagunevad vanglas erinevatesse kastidesse. Nn allalastud on need, keda peetakse viimasejärgulisteks inimesteks ja kellega keegi ei taha tegemist teha. Nad ei tohi isegi süüa koos teistega. Esineb juhtumeid, kus mõni noor pöördunu keeldub koos nendega armulauale tulemast. Üks kinnipeetav seisis pärast tõsist Jumala poole pöördumist kohe küsimuse ees, kuidas nüüd käituda. Julgustav on näha, kui alles usuteele asunud kinnipeetav teadvustab endale, et Jumala ees on kõik võrdsed ning et Jumal armastab ka neid, keda teised põlastavad. See nõuab tõsist ja julget seisukohtade ümberhindamist.

Pöördumist kogunud kinnipeetavad leiavad oma elule uue sisu, kogevad andestust, saavad vastused end vaevanud küsimustele, valmistuvad astuma täiesti uude ellu. Senine meelega asendub sisemise vabadusega.

Jüri mõisteti 2000. aastal kriminaalkorras süüdi tapmises eriti julmal moel ja tema karistuseks oli 15 aastat vabadusekaotust. Esimese viie aasta jooksul näitas tema käitumine, et ta ei soovi muutuda: ta ei allunud seadustele ja teenis pidevalt distsiplinaarkaristusi. 2005. aastal sattus Jüri juhuslikult ühele religioossele üritusele, elas läbi vaimuliku pöördumise ja tema elu vanglas muutus radikaalselt. Ta palus end vormistada tööle koristajaks, mis pole vanglas sugugi populaarne töökoht. Jürist sai seadusi ja korda austav kinnipeetav. Ta hakkas käima kirikus, võttis aktiivselt osa kõigist üritustest. Pöördumisele järgnenud kahe aasta jooksul polnud tal distsipliiniga probleeme.

2008. aastal avanes tal pärast poole karistusaja kandmist seaduslik võimalus vabaneda, kuid elektroonse järelvalve all. Täidetud olid kõik tingimused: teda ootasid vanemad ja kogudus, oli olemas nii elu- kui töökoht. Kohtunik, kes pidi otsustama Jüri saatuse üle, tunnistas istungil, et tõesti on toimunud tõsised positiivsed muudatused, kuid vabastamine pole siiski võimalik liiga lühikese ärakantud aja tõttu.

Küsimusele, et mida Jüri nüüd ise selle kohta ütleb, kõlas väga rahulik vastus: „Austatud kohtunik, kui teie arvates pean ma veel vanglas istuma, selle asemel, et asuda tööle ja oma süüd ausa eluga heastada, olen ma

valmis karistust edasi kandma ning ootama järgmist võimalust.“ Seaduse põhjal tuleb järgmine võimalus vabastamist taotlelda 2,5 aasta pärast.

Praegu teeb Jüri oma igapäevast koristajatööd edasi. Temas pole vimma ei Jumala ega kohtuniku vastu. Jüri lugu näitab väga selgelt, kuivõrd suured muutused toimuvad isiklikku pöördumist kogenud kinnipeetava elus.

Pöördumiseni ei jõuta tavaliselt vestluse käigus. Enamasti külvatakse siis seeme, mis hakkab idanema alles hiljem. Kõik kinnipeetavat usu juurde suunavad tegurid ja põhjused on tähtsad, kuid mitte ükski neist ei asenda pöördumist. Siiras südame avamine Jumalale toob kinnipeetava ellu suure muudatuse. Pöördumiskogemus ei tule raamatutest või nõustajailt, vaid seda peab inimene isiklikult läbi elama. Mida suurem süükoorem, seda elavam pöördumiskogemus. Mõni pöörduja elab läbi sügavat hingevalu, mõistes, kui tühine on tema elu, kui palju on tehtud haiget lähedastele. Lisandub ka hirm tuleviku ees. Mida sügavam on tunne, seda kindlamalt võtab isik vastu Jumala pakutava uue võimaluse. Äratundmine, et Jumal on valmis andestama, toob paluja südamesse sügava rahu ja rõõmu.

Üks eluaegset karistust kandev kinnipeetav lamas päevade viisi tegevusetult. Ta oli kaotanud igasuguse soovi millegagi tegelda. Sellises olekus muutus ta nii iseendale kui vanglatöötajatele ohtlikuks. Kuid pärast kriisist väljumist ja religiooset pöördumist sai tema elu uue kvaliteedi. Nüüd tegeleb ta näiteks kunstiga, on saanud tööle, käib kirikus ja temast on saanud hoopis teine inimene. Ta elul on äkki mõte, vaatamata sellele, et karistusaeg kestab teoreetiliselt veel vähemalt 35 aastat.

Iga konkreetse inimese pöördumine on väga ainukordne ja isiklik kogemus. Jumalat otsima võidakse hakata sarnastel põhjustel, kuid teekond hetkeni, mil kinnipeetav ütleb: „Minu Issand, minu Jumal!“ on väga erinev. Mõni jõuab isegi mitu korda vanglas ja vabaduses ära käia. Pöördumiskogemus on inimeseti väga erinev seetõttu, et elatud elu ja vastuvõtuvõime pole sarnased. Mõne inimese patutundmine on niivõrd suur, et ta kuidagi ei suuda uskuda, et isegi temale pakub Jumal andestust.

K. L. Curran kirjeldab, et Jumalale alistumine on aktiivne mehhanism, mis üritab lahendada psühholoogilist konflikti ning et pöördumiskogemus toimib lõhestatud identiteedile taastavalt. Isiksuse lõhestumine kui väga julm ja tõsine seisund kutsub esile pingeid, mida võib lahendada vaid usulise pöördumise kogemine. Protsess koosneb K. L. Currani väitel seitsmest

etapist: olukord, kriis, otsing, kohtumine, suhtlus, pühendumine ja tagajärg.⁵² Praktikas mõjutavad kirjeldatud pöördumisprotsessi erinevad faktorid, mis kõik määravad konkreetse indiviidi teekonna Jumala tundmiseni ja pühendumiseni. Näiteks tuleb arvestada, kui sügava või kui pikaajalise kriisiga on tegemist, kas seda on põhjustanud väline surve (nt teiste hukkamõist, väljapääsmatud olukorrad, surmalähedane kogemus vms) või sisemine äratundmine.

Mitmed kinnipeetavad on tõdenud, et vanglasse sattumiseni olid nad endast väga heal arvamusel. Kuid nad polnud kunagi sügavalt järele mõelnud, ei olnud küsinud elu põhjuse ja eesmärgi kohta. Nad pidasid täiesti normaalseks, et isikliku heaolu nimel võib ohverdada teisi ja mitte kahetseda. Eneseõigustuseks ja -rahustuseks sobis põhimõte, et kõik teevad nii ja teistmoodi ei saagi. „Tõepoolest, elame ju tänapäeval kultuuris, mis põeb üha rängemini haigust, mille nimi on tugevusekultus.“⁵³

Pöördumise järel leitakse täiesti uus maailmavaade ja tõekspidamised, mida seni ehk isegi jaburaks peeti. Radikaalse võõrandumise läbinud isiksus võib jõuda tervendava ja lunastava muutuseni, mis võimaldab näha iseend ja maailma uuel viisil.⁵⁴ Paulus ütleb, et elades koos Jumalaga, ei olda enam võõrad ja majalised, vaid Jumala kodakondsed (Ef 2:19). Pöördunud ehk Jumala uuel kaaslasel tekib soov tunnistada oma usku teistele. Ka Jeesus ütles mehele, kelle oli vabastanud kurjadest vaimudest: „Pöördu tagasi oma koju ja jutusta, mida kõike Issand sulle on teinud!“ (Lk 8:39) Soov tunnistada on eriti tugev pärast äkilist pöördumist. Tunnistamine tuleb kasuks nii pöördunudule enesele kui tema kaaslastele, kes seni tundsid teda hoopis teise inimesena. Oma loo rääkimine aitab selgesõnaliselt ja siiralt hinnata oma senist elu ning avalikult kuulutada uute väärtushinnangute omaksvõtmist.

Tihti ei julgeta kohe teistele pöördumist tunnistada ja kasutatakse hädavalesid, et end mitte reeta. Kuid viivitamatu tunnistamine õpetab jääma usklikuks ka kiusatustes. Kinnipeetav ei julge näiteks tunnistada, sest kardab teiste reaktsiooni. Kaheldakse ka, et äkki ei suudetagi elada nagu kristlasele kohane. On väga oluline, et kinnipeetav lisaks kristlaseks saamise otsusele suudaks ka mõelda ja tegutseda vastavalt. Isegi kriminoloogia peab seda väga

⁵² Curran, Kathryn L. Finding God Behind Bars: An Exploratory Study of the relevance on Conversions to criminology. Doktoritöö. Cambridge'i Ülikool, 2002. Lk 43-44.

⁵³ Hellsten, Tommy. Kuidas kohtuda inimesega? Tallinn, Pilgrim, 2008. Lk 16.

⁵⁴ Curran, Kathryn L. Finding God Behind Bars: An Exploratory Study of the relevance on Conversions to criminology. Doktoritöö. Cambridge'i Ülikool, 2002. Lk 47.

oluliseks ja tõhusaks vahendiks uue isiksuse kujundamisel, sest see soodustab seaduskuulekust.

3.3. Identiteedi muutus ja püsivus

Pärast kinnipeetava otsust saada usklikuks kerkib kindlasti küsimus, kas pöördumine on tõeline ja kas jätkub tahtmist hakata elama täiesti uut moodi. Tekib vajadus tugiisikute järele, kes aitaksid uut identiteeti süvendada ja kinnistada. Ei piisa üksnes pöörduja tahte jõust, vaid ta vajab ka sotsiaalset võrgustikku. Kinnipeetavate olukord võrreldes vabaduses viibivate usuletulnutega on komplitseeritum. Kuid kaplanid pingutavad tegemaks kõik nendest olenev, et aidata vastpöördunudul usus kasvada.

Olen püüdnud välja selgitada, kuidas tugevalt muudab pöördumine kinnipeetava identiteeti. Kas ta oleks valmis suhtlema või kambrit jagama näiteks allalastuga ja ignoreerima suhtumist, mis seetõttu talle uskmatuult kaaslastelt osaks saab? Selliste katsumustega peavad vanglas pöördunud aga väga tihti silmitsi seisma. Ka vanglaametnikud on tegelikult huvitatud ja ootavad, et kirikus käivad kinnipeetavad muudaksid oma käitumist.

Üks kinnipeetav avaldas arvamust, et inimesel on tegelikult kaks identiteeti, mis tihti ei kattu: millisena ta näeb end ise ja millisena näevad teda teised. Ka Jeesust ei võetud omaks sellena, kes ta tegelikult oli – Jumala Pojana. Sama kogevad tihti ka vanglaasukad. Väga raske on neil teistele tõestada oma ellu tulnud muutust. Kuidas kinnipeetav umbusule ja kahtlustele reageerib – kas solvub, lööb käega või mõistab ja andestab – väljendab tema küpsust kristlasena.

Kui kinnipeetav on elanud läbi pöördumise, on väga tähtis, et ta hakkaks kasutama Jumala pakutud armuvahendeid: palvet, Jumalasõna, sakramente ja rituaale. Need lähendavad inimest Jumalale, õpetavad ja annavad jõudu kristlikult käituda. See omakorda aitab välja kujundada uut identiteeti ning sellesse püsima jääda. Armuvahendid omavad suurt tähtsust kuritegelikust mõtteviisist ja tegevusest loobumisel. Siit kasvab lootus, et vanglast vabanedes suudab inimene naasta tavaühiskonda ja elada seadusekuulekalt.

Pöördunud kinnipeetava jaoks on esmatähtis võimalus vastu võtta sakramente: armulauda ja ristimist. Armulauda jagavad Tartu vanglas kolm kaplanit kirikus teenistuste ajal, kuid erandkorras vastavalt vajadustele ka kambris või kirikus vajaduse korral eraldi teenistusel. Näiteks on usuletulnud avaldanud teadlikku soovi pühitseda armulauda isekeskis väiksemas rühmas, et kogeda rohkem Jumala ligiolu. Mõnikord kutsub kinnipeetav enne kohtuistungit kaplani kambrisse armulauda pühitsema.

Protestantlik armulaud on vanglas kaetud kord kuus ja sellel saavad osaleda kõik ristitud kinnipeetavad. Vahet ei tehta uskkondlikul kuuluvusel. Osalemine jäetakse inimese enda otsustada. Armulaual kasutatakse veini, milline asjaolu on põhjustanud ka kahtlusi kinnipeetavate osalemise siiruses. Kuid oma kogemustest võin kinnitada, et pole kohanud, et kinnipeetav oleks seetõttu sakramenti kerglaselt suhtunud. Ka õigeusupreester jagab kord kuus liturgial armulauda.

Usurituualide täitmist mõjutab vangla spetsiifika, sest kinnipeetavate liikumine on piiratud. Kirikus saavad käia avatud seksioonis elavad isikud, rangelt lubade ja nimekirjade alusel. Seega puudub ühel osal kinnipeetavaist võimalus kirikusse tulla ka siis, kui nad ise tahaksid. Nemad saavad kaplaniga individuaalselt kohtuda kas kambris või vestlusruumis. Meil on kinnipeetavaid, kes käivad jumalateenistustel regulaarselt, ja ka neid, kes tulevad ainult pühade ajal või kriisihetkedel. Kirikusse tulemist olen põhjendatavat järgmiselt:

- kui ollakse usklik, on see elu loomulik osa;
- tuntakse huvi usuasjade vastu ja otsitakse vastuseid oma küsimustele;
- võimalus sõpradega kohtuda;
- igavus.

Vaatamata sellele, et kinnipeetavate motiivid pole alati kõige adekvaatsemad, pole jumalateenistustel osalemise tähtsust võimalik üle hinnata. Sõna, palve ja sakrament teevad imet isegi siis, kui inimene pole selleks valmistunud. Näiteks on teada juhtum, kui Jumal puudutas jutluse ajal südameid sedavõrd, et vangide juhid mõistsid jutlustaja siirust ja loobusid mässust. Seejärel said mitmed kristlasteks ja nende elu vanglas hakkas peegeldama Kristuse järel käimist.⁵⁵

⁵⁵ Colson, Charles. Süüdi mõistetud: uus lootus panna piir kuritegevusele Ameerikas. Tallinn, EELK Kriminaaltöö Keskus, 1995. Lk 81.

Oluliseks armuvahendiks kinnipeetavaile on Jumalasõna õppimine piiblitundides või usukirjandust lugedes. A. Urbel küsib diplomitöös evangeeliumi vanglasse viimise põhjuste kohta. Lisaks piibellikele motiividele tõstab ta esile praktilist vaatepunkti ja rõhutab, et väärtuslik on iga vahend, mis aitab ühiskonnas kaasa kinnipeetavate rehabiliteerimisele ja kuritegevuse vähendamisele.⁵⁶

Paljudel kinnipeetavail on ülearu vaba aega, sest kõigile ei suudeta tagada töö- ja õppimisvõimalust. Päevi pole täita muidu kui kambris televiisorit vaadates või lugedes. Hea vaimuliku kirjanduse abiga võib kinnipeetavaid teiste kogemuste ja eeskuju kaudu elama ja iseennast analüüsima õpetada, sisendada julgust usuteel edasi liikuda. Väga populaarsed on kinnipeetavate seas endistest kurjategijatest jutustavad raamatud, mida loevad needki, kes muidu vaimulikest teemadest ei huvitu. Kasutusel on erinevate konfessioonide välja antud ajakirjad, mida kahjuks küll on vähe, sest nende soetamist takistavad rahamured.

Oluliseks armuvahendiks vaimuliku kasvamise protsessis on palve. Juba jüngrid pöördusid oma õpetaja poole sooviga, et ta õpetaks neid paluma. Seepärast on ka vanglas väga tähtis õpetada vastpöördunuid mõistma palve tähendust ja seda ise tõhusalt kasutama. Tähtis on palvetada mitte lihtsalt kombe pärast, vaid südamest. Samas tuleb jälgida, et arenev usk ei sõltuks palvevastustest. Kinnipeetavad peavad õppima nägema palvet sügavamalt ja usaldama Jumalat. Näiteks palvetas üks kinnipeetav pärast kohtule apellatsiooni esitamist, et tema karistust vähendataks. Kuid tegelikult lisati talle kaks aastat juurde ja sellega leppimiseks kulus palju aega.

Palve on kindlasti enam kui lihtsalt asjade palumine Jumalalt. See on sügavam kui lihtsalt kerjuse koputus rikka mehe uksele.⁵⁷ Pärast usulist pöördumist lisandub inimese ellu soov hakata ka ise palvetama. Kõigepealt palutakse üksi olles või koos kaplaniga, hiljem aga ka koguduses teiste ees. Palvetamise tõeliseks eesmärgiks on õppida Jumalat tundma. Kaplanina ei õpeta ma kinnipeetavat Jumalalt saama, vaid otsima lähedust ja kontakti. „Palve on see hetk, mil taevas ja maa suudlevad teineteist.“⁵⁸ Vanglatingimustes on eriti vajalik, et kinnipeetavad õpiksid palves tunnetama Jumala lähedust. Keskkonnas, milles on palju kurjust

⁵⁶ Урбель, Ангелина. Менторство как средство эффективного служения в исправительной системе. Diplomitöö. Kõrgem Usuteaduslik Seminar, 2007. Lk 19.

⁵⁷ Palvetav kristlane. Haljala, Eesti Piiblikool, 2000. Lk 50.

⁵⁸ Samas, lk 51.

ja segavaid faktoreid, on väga tähtis leida varjuline palvepaik, et olla osaduses Jumalaga. Psalmist ütleb: „Üksnes Jumala juures ole, mu hing, vait, sest temalt tuleb, mida ma ootan!“ (Ps 62:6)

Vangla tingimustes on Jumala juurde jõudnud kinnipeetaval väga raske oma mõtteid koondada. Arvatakse isegi, et see on võimatu. Võib tunduda, et sellistes tingimustes polegi võimalik palvetada. Kuid seda enam vajatakse Jumala pakutavat armu – oskust palvetada, et inimene õpiks hoidma mõtteid Jumalal ja saama temalt kinnitust. Palvetaja peab teadma, et palve avab tema hingemaailma. Jumala ligiolu kogedes ei tähtsustata enam, mida näiteks arvavad teised tema palvetamisest, vaid soov olla Jumala läheduses ületab kõik kartused. On isegi võrreldud, et võiks oodata pigem elu surnud inimeses kui vaimulikkust kristlases, kes ei palveta.⁵⁹

Pöördunu viljakus sõltub alati sellest, kuivõrd tõelised on tema palved. „Õndsad on puhtad südamed, sest nemad näevad Jumalat.“ (Mt 5:8) Kui rääkida kinnipeetava vajadusest muutuda seaduskuulekaks, siis parim vahend selleks on õpetada teda paluma siira südamega. Mitte kasutama õigeid sõnu, vaid õiget südamehoiakut. Palvetaja peab olema veendunud Jumala kohalolus. Ainult selline palve liigutab mägesid ning muudab elu.

Pöördumise läbi elanud, usus kasvanud kinnipeetava ja lihtsalt uskliku kinnipeetava palved erinevad tunduvalt. Tavaliselt palvetatakse isiklike, kuid küllalt pragmaatilise sisuga palveid. Teemadering on peamiselt järgmine: lähenev kohtuistung, ennetähtaegne vabanemine, vanglas toimetulek, tervis jne. Pöördumise läbi elanud kinnipeetavad palvetavad muidugi ka nende asjade eest, kuid fookus kandub Jeesusele Kristusele. Seetõttu ei keskenduta palvete täitumisele, vaid otsitakse Jumala tahet, näiteks andestust tehtud kuritegude eest ja võimalust lepituseks kannatanutega. Palvetatakse ka teiste inimeste, näiteks ohvrite ja vanglatöötajate eest.

Kuid vaatamata pöördumisele võtab siiski palju aega, kuni jõutakse soovini, et Jumal uuriks palujat ja näitaks tema tõelist olukorda. Oodatakse õnnistust, andmata endale aru, kas ollakse üldse valmis seda vastu võtma. Jeesus õpetas jüngerid: „Ja kui te olete palvetamas, siis andke andeks, kui teil midagi on kellegi vastu, et ka teie Isa taevas annaks teile andeks teie

⁵⁹ Palvetav kristlane. Haljala, Eesti Piiblikool, 2000. Lk 60.

üleastumised.“ (Mk 11:25) Olen eravestlustes kinnipeetavatega sageli märganud, et just andustus on neile probleemiks. Kuidas võime oodata andestust neilt, kes ise pole kogenud andestavat väge? Religioon suudab kinnipeetavat andestamatuses vabastada. Andestada ei taheta peamiselt seetõttu, et paljud karistust kandvad kurjategijad on samaaegselt ka ise ohvrid. Paljudel neist pole olnud lapsepõlve, nad on kogenud vaenu, psüühilist ja füüsilist vägivalda. Paraneda saab alles pärast minevikuga lõpparve tegemist. Palve on võimas abivahend sel teel.

Küsimus on ka oma vigade tunnistamises. Inimene ei saa muuta oma elu pinnapealselt. Palves ja Jumala ligiolus olles seisab ta aga küsimuse ees, mida teha. Ta peab otsustama, kuidas minna oma eluga edasi. Kuna üldiselt juhatab pöördumiskogemuseni näiteks inimese sisekriisi või mingis ohuolukorras viibimine, siis eksisteerib tuntav tõenäosus, et pärast nimetatud põhjuste kadumist taganetakse usust kergesti. Esineb näiteks ka usuliikumisi, mis kasutavad hirmu ja ähvardusi, et sundida inimesi pöörduma. Kogemused kinnitavad, et just sellistel ajendeil usu juurde tulnud loobuvad oma tõekspidamistest kõige kiiremini. Eestlastele on tuttav Juhan Liivi jutustus „Peipsi peal“, milles uppumisohtu sattunud mehed paluvad Jumalat ja töötavad kinkida kirikule kroonlühtri, kuid pääsemise järel nimetavad esimesena kuradi nime ja otsustavad, et kirikule jätkub küünlast küll. Jutustuses kirjeldatud üldinimlikud olukorrad ja mõtteviis kehtivad ka kinnipeetavate puhul, kellest paljud pöörduvad vanglast vabanedes tagasi kuritegelikule teele ja lõpetavad elu vägivaldse surmaga.

Pöördumises kindlaks jääda ja kriminaalsest tegevusest loobuda aitavad erinevad faktorid, näiteks abielu, töö leidmine, aga ka lihtsalt vanemaks saamine. Head abielusuhted arendavad sotsiaalset kindlust ja vähendavad seega retsidiivsust. Tugev abieluside tähendab, et partnerid veedavad palju aega koos ning seega väheneb endiste kuriteokaaslastega suhtlemise võimalus. Kuid tegelikkus näitab, et sageli võib endine kurjategija teatud olukordade kokkulangevusel naasta harjumuspärase tegevuse juurde. Enamasti arvatakse, et teisiti, s.t ausalt pole võimalik elada. See puudutab peamiselt elu materiaalselt poolt. Ei taheta leppida vähemaga kui mõnel teisel, sest paljud parandavad oma elujärge mitte päris ausate võtetega. Inimene hakkab kergesti küsima, miks mitte ka ise proovida. Seetõttu säilib juba karistatud inimese elus alatiseks teatav tagasilanguse risk.

Identiteedimuutuse edukaks teostumiseks tuleb aidata kinnipeetaval jõuda iseeneses selgusele, vaadata ennast erapooletult, analüüsida oma tegusid objektiivselt. Alles siis on lootust positiivsele tulemusele. Identiteedimuutus peab eeskätt tähendama ühiskonnastastest tegevusest loobumist. Erinevate rehabilitatsioonikeskuste tulemused tunnistavad, et inivid peab antisotsiaalsest käitumisest ja identiteedist loobumiseks allutama end tugevamale meelevallale. Näiteks on rõhutatud keele ja kõne keskset rolli identiteedimuutusele jõudmises ja selle säilitamises.⁶⁰ Ka Apostel Jaakobus ütleb, et kui keegi ei eksi kõnes, on ta täiuslik ja suudab ohjeldada kogu ihu (Jk 3:2), kuid et põrgust süüdatud keel, mida inimene ise ei suuda valitseda, tekitab suurt kahju (Jk 3:6).

Kes üritab muutuda isikliku tahtejõu toel, peab tihti loobuma ja jääb kaotajaks. Eriti veel siis, kui elukeskkond teda ei toeta. Olukord on teatud mõttes võimatu, kuid tegelikult lihtne. Paulus sõnastab täieliku muutuse saladuse inimese jaoks: „Kui keegi on Kristuses, siis ta on uus loodu, vana on möödunud, vaata, uus on sündinud.“ (2 Kor 5:17) Seda põhimõtet kinnitavaid lugusid on piiblis palju, näiteks Sakkeuse lugu. Pärast pöördumist tunnistab Sakkeus: „Vaata, Issand, poole oma varandusest annan ma vaestele, ja kui ma olen kellelki midagi välja pressinud, siis ma annan neljakordselt tagasi.“ (Lk 19:8) Just selline avaldus tõestab täielikku pöördumist, sest kogu elu raha kogunud inimene oli pärast kohtumist Jeesusega valmis loobuma. Võime küsida, kuidas on see võimalik. Vastus on üks – vaid siis, kui pöördumise taga on Jeesus.

K. L. Curran on uurinud pöördunud kinnipeetavate võimalusi valitud teele püsima jääda. Koos kaasautoritega avaldatud artiklis rõhutab ta samuti, et kinnipeetava käekäigu määrab, kas Jumal kaasatakse protsessi või mitte. Just tegutsemine koos Jumalaga aitab kinnipeetaval säilitada uut identiteeti, kriminaalselt tasandilt edukalt edasi liikuda, mõtestada ja eesmärgistada omandatud vabadust ning omandada kontrolli oma tundmatu ja mõneti hirmutava tuleviku üle.⁶¹

Mis ootab endisi kinnipeetavaid vabaduses? Enamasti ebakindlus, oskamatus uuesti alustada ja elu planeerida, hirm tundmatute väljakutsete ja läbikukkumise ees, vajadus julgustuse

⁶⁰ Curran, Kathryn L. Finding God Behind Bars: An Exploratory Study of the relevance on Conversions to criminology. Doktoritöö. Cambridge'i Ülikool, 2002. Lk 69.

⁶¹ Maruna, Shadd; Wilson, Louise; Curran, Kathryn. Why God Is Often Found Behind Bars: Prison Conversions and the Crisis of Self-Narrative. Research in Hyman Development, nr 2&3, 2006. Lk 163.

järele, ressursipuudus, ühiskonna tõrjuv hoiak, vastutusekogemuse puudumine. Nimekirja võiks veelgi pikendada. Kõigi kartustega toimetulekuks on kirikul kui osal ühiskonnast väga suur roll. Vanglast vabanenule on oluline tunda, et teda siiski oodatakse tavaiühiskonda tagasi, vaatamata tema kunagistele tegudele. Martin Luther King on öelnud, et armastus on ainus jõud, mis suudab muuta vaenlase sõbraks.⁶² Kogudus peaks suutma andestada ja usaldada vabanenut täielikult, sest on ise liidetud jumaliku armastuse ja headusega. Koguduseliikmed on jõudnud patutundmisele ja saanud andestuse osaliseks ning on seetõttu valmis samuti suhtuma teistesse: võtma eksinut uue loodu, puhta lehena.

Ühiskonda tagasipöördumine on kinnipeetava vastleitud usu ja uue identiteedi jaoks otsustav faas. Resotsialiseerumise edu ja muutumisotsuste püsivus sõltub näiteks sellest, kas keegi ootab vabaduses ees ja kas vabanenule leidub ühiskonnas väärikas koht. Ühiskond omakorda ei peaks vabanenuid tõrjuma, sest „oma elu Kristusele andnud ja tõeliselt uuesti sündinud kinnipeetav on muutunud uueks looduks Kristuses Jeesuses. Sellest hetkest alates ei pea ühiskond enam tema ees hirmu tundma. Ühiskonnale on parim, kui ta avab ukse ja annab võimaluse elada uut elu.“⁶³

Kohtumisel Soome Rehabilitatsioonikeskuse „Kris“ töötajatega on nad väitnud toetudes pikaajalisele kogemusele vanglast vabanenutega, et kui nemad ei võta kinnipeetavat vangla väravas vastu, teeb seda kuritegelik maailm. Kasulik on kinnipeetavale juba ennetavalt selgitada faktoreid, mis kujundavad tema vabanemisejärgset tulevikku. Tuleb kaardistada kinnipeetava sotsiaalne võrgustik, selgitada välja tema ootused ja kartused, teha koostööd kohaliku kogudusega. Inglise filosoof ja riigimees Edmund Burke on öelnud: „Kurjuse triumfeerimiseks pole tarvis muud kui heade inimeste tegevusetust.“⁶⁴

⁶² King, Martin Luther. Love That Confronts Evil. <http://www.geocities.com/interracialnation/prophetic.html>. 28.08.2008.

⁶³ Kaplani käsiraamat: vanglavaimuliku manuaal. Tallinn, Kodutrükk, 2001. Lk 25.

⁶⁴ Tsitaadid. <http://www.tsitaat.com/et/tsitaadid/autorid/b/edmund-burke>. 13.08.2008.

IV. KOKKUVÕTE KÜSITLUSE TULEMUSTEST

4.1. Kinnipeetavate üldine religioonihuvi

Tartu vangla umbes 900 kinnipeetavast jagasin ankeedid välja 140 isikule (70 eesti ja 70 vene keelt kõnelevale). Tagasi sain 119 ankeeti, mis moodustab vangla kinnipeetavate üldhulgast 13% ja ankeedi saanuist 85%. Eesti keelt kõnelevatest kinnipeetavatest tagastas ankeedi 53 isikut, mis moodustab 76% ankeedi saanute koguhulgast. Vene keelt kõnelevatest kinnipeetavatest tagastas ankeedi 66 isikut, mis moodustab 94% ankeedi saanute koguhulgast. Ühtlasi moodustasid eesti keelt kõnelejad 45% ja vene keelt kõnelejad 55% vastanute koguhulgast. Vastamata jättis erinevatel põhjustel 21 kinnipeetavat, mis moodustab ankeedi saanuist 15%.

Kinnipeetavate üldist religioonihuvi uurides jagunesid vastanud kolme rühma: usust huvituvad, usklikud ja ükskõiksed. Kõige suurema rühma moodustavad religioonihuvilised Arvukuselt järgmisele kohale asetuvad usklikud Kõige väiksema rühma moodustavad usu vastu ükskõiksed

Kui liidame usklikud ja huvilised, saame positiivselt meeletatud kinnipeetavate rühma, millesse kuulub 99 inimest. Protsentuaalselt moodustab see rühm vastanute üldarvust 83%. Seega ületab usuhuviliste hulk ükskõikseid ligi viiekordselt. (vt 1. tabel)

	huvitatud	usklikud	ükskõiksed	kokku
vastanute hulk	61	38	20	119
vastanute %	51	32	17	100

1. tabel. Vastanute üldine religioonihuvi

Saadud tulemuste alusel võib kindlalt väita, et kinnipeetavate huvi religiooni vastu on väga suur. Kui kümnest inimesest kaheksale on usuküsimused olulised, ei saa religiooni osa kinnipeetavate elus kuidagi alahinnata. Niivõrd suure nõudluse korral on vanglapersonali otseseks kohustuseks sellele vastata. Kinnipeetavate õiguse rahuldada usulisi vajadusi sätestab ka seadusandlus. Konkreetselt tähendab see, et vangla sotsiaalosakond peab kinnipeetavatele pakutavat religioosset tegevust laiendama ja mitmekesistama. Samuti tuleb hoolitseda, et kinnipeetavail oleks võimalus kõigest pakutavast osa saada. Pean siin eeskätt silmas probleemi, et erinevad huvitegevused, s.h kirikus ja piiblitunnis käimine, planeeritakse ühele lühikesele ajavahemikule, mis sunnib kinnipeetavat valima vaid ühte neist ja loobuma kõigist ülejäänutest.

Antud tulemus suure religioonihuvi kohta lükkab kindlalt ümber meie ühiskonnas seni laialt levinud suhtumise, et usk on midagi viimasejärgulist ja ebavajalikku, mis huvitab vaid väikest hulka kodanikest. Kinnipeetavate religioonihuvi erineb muidugi teatavate tendentside poolest vabaduses viibivate inimeste omast, kuid nimetatud erinevustega tegelemine pole käesoleva töö eesmärk. Seega pole usk vaid teatava vähemuse erahuvi, vaid sellel on kindlasti laiem tähendus.

Siiski on praegune praktika alles selline, et vanglakaplan peab tihti erinevates instantsides ja ka eraisikute ees pidevalt vastust andma, kas vaimulik töö kinnipeetavatega on ikka vajalik ja kas tasub sellele raha kulutada. Ikka ja jälle tuleb tõestada, et pole tegemist millegi kunstliku külgepookimisega väljast, vaid et põhjus seda tööd teha lähtub vanglaasukaist enestest. On ju täiesti ilmne, et kui kinnipeetav sisustab oma aega teda tõsiselt huvitava tegevusega, väheneb tema nn surnud aja hulk, mis muidu kulub seaduserikkumistele ja vägivallale.

Religioosse töö väärtustamine peaks kajastuma ka vangla eelarvetes ja rahalistes vahendites. Väga raske on saavutada häid tulemusi vajalike töövahenditeta. Kui näiteks kaplanil või ka vangla raamatukogul pole raha vaimuliku kirjanduse ostmiseks kinnipeetavate jaoks, ei saa tõeliselt rääkida kinnipeetavate vaimulike vajaduste rahuldamisest.

4.2. Kinnipeetavate religioonihuvi seos rahvuse ja vanusega

Eesti ja vene keelt kõnelevaid kinnipeetavaid eraldi vaadeldes selgus, et üldisele religioonihuvile omased tendentsid esinevad ka rahvuste sees. Kõige suurema rühma moodustavad huvilised, järgmisele kohale asetuvad usklikud ja kõige väiksema rühma moodustavad ükskõiksed (vt 2. tabel).

	huvitatud	usklikud	ükskõiksed	kokku
eesti keelt kõnelejate hulk	26	20	7	53
eesti keelt kõnelejate %	49	38	13	100
vene keelt kõnelejate hulk	38	16	12	66
vene keelt kõnelejate %	58	24	18	100

2. tabel. Vastanute üldine religioonihuvi rahvusesti

Järelikult jäävad eesti keelt kõnelejate hulgas ükskõiksed selgesse vähemusse. Huviliste hulk ületab neid rohkem kui ja usklite arv peaaegu kolmekordselt. Vene keelt kõnelevate kinnipeetavate hulgas on ükskõiksed samuti vähemuses, sest huviliste hulk ületab neid rohkem kui kolmekordselt ja usklite arv peaaegu pooleteisekordselt.

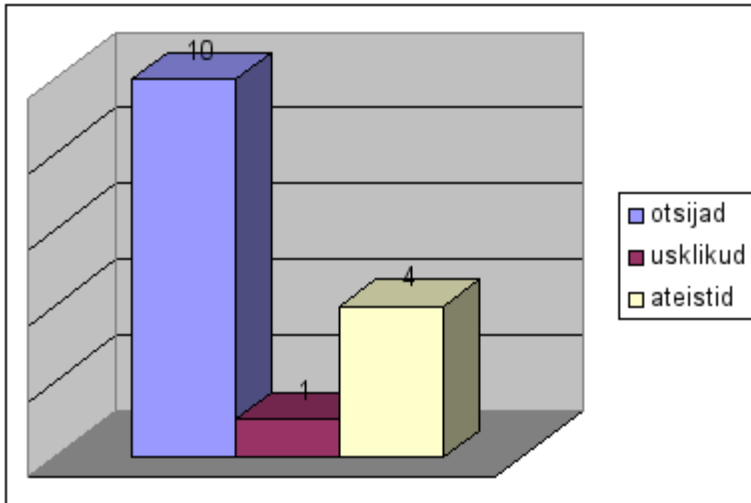
Küsitluse alusel uurisin ka kinnipeetavate religioonihuvi seost vanusega. Vastanud kinnipeetavad jagunevad 4 rühma: kuni 25-aastased, 26–35-aastased, 36–45-aastased ja vanemad kui 45-aastased.

Selgus, et ühesuurused on eesti keelt kõnelevate, kuni 25-aastaste ja 26–35-aastaste rühmad. Suuruselt järgmine on 36–45-aastaste rühm. Kõige väiksem on vanemate kui 45-aastaste rühm (vt 3. tabel).

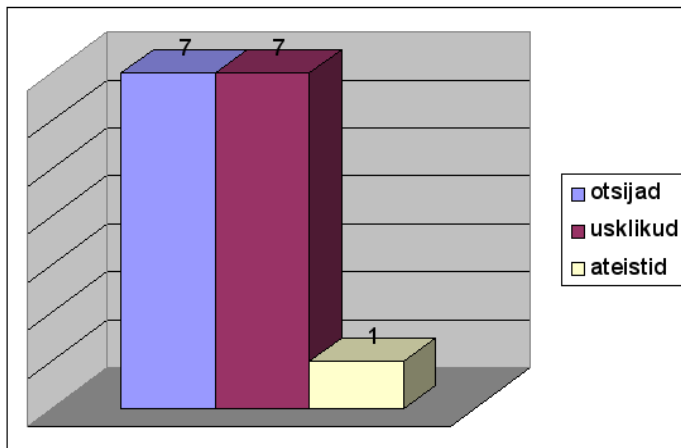
vanus	kuni 25 a	26–35 a	36–45 a	alates 46	kokku
üldarv	15	15	13	10	53
%	28	28	25	19	100

3. tabel. Eesti keelt kõnelevate kinnipeetavate vanuserühmade suurus ja protsent vastanute üldarvust

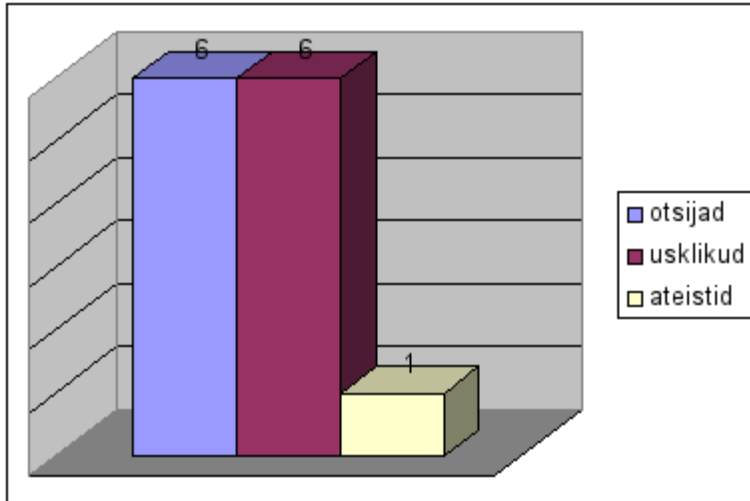
Erinevatesse vanuserühmadesse kuuluvate eesti keel kõnelevate kinnipeetavate religioonihuvi pole sarnane. Iga vanust iseloomustab erinev otsijate, usklikute ja ateistide suhe. Vastavad suhtarvud on esitatud järgnevas diagrammides 1–4.

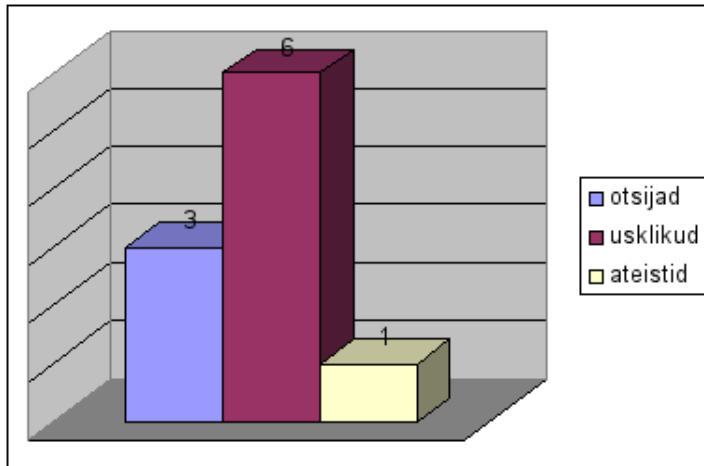
1. diagramm. Eesti keelt kõnelevate kuni 25-aastaste kinnipeetavate üldine religioossus

2. diagramm. Eesti keelt kõnelevate 26–35-aastaste kinnipeetavate üldine religioossus

3. diagramm. Eesti keelt kõnelevate 36–45-aastaste kinnipeetavate üldine religioosus

4. diagramm. Eesti keelt kõnelevate vanemate kui 45-aastaste kinnipeetavate üldine religioosus

Eesti keelt kõnelevate kinnipeetavate üldise religioonihuvi protsentuaalsest jagunemisest vanuseti annab ülevaate järgnev 4. tabel.

vanus a-tes	otsijate %	usklike %	ateistide %	kokku
25	67	6	27	100
26–35	47	47	6	100
36–45	46	46	8	100
alates 46	30	60	10	100

4. tabel. Eesti keelt kõnelevate kinnipeetavate religioonihuvi protsent vanuse põhjal

Seega võib eestlaste vanuse ja religioonihuvi seose kohta öelda, et kõikides vanuserühmades kokku on kõige vähem ateiste. Usklikke hulk ületab neid ligi kolmekordselt ja otsijate hulk peaaegu neljakordselt. Kuid erinevad vanuserühmad pole omavahel päris sarnased. Näiteks kuni 25-aastaste kinnipeetavate hulgas on väga vähe usklikke, kuid väga palju otsijaid. Võib täheldada seaduspära, et vanuse kasvades väheneb kinnipeetavate uskmatuse miinimumini ja otsimisvajadus mõõdukalt, kuid usklikkus kasvab lausa kordades.

Selgus ka vene keelt kõnelevate kinnipeetavate üldise religioonihuvi jagunemine vanuse põhjal. Kõige arvukam oli 26–35-aastaste rühm. Suuruselt järgmised olid kuni 25-aastaste ja 36–45-aastaste rühm. Kõige väiksem oli vanemate kui 45-aastaste rühm. (vt 5. ja 6. tabel)

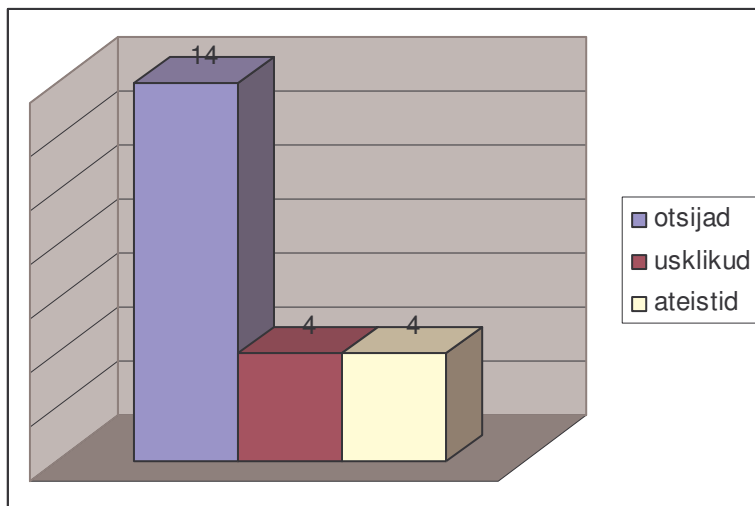
vanus a-tes	otsijad	usklikud	ateistid	kokku
kuni 25	14	4	4	22
26–35	16	5	5	26
36–45	6	7	3	16
alates 46	2	0	0	2
kokku	38	16	12	66

5. tabel. Vene keelt kõnelevate kinnipeetavate religioonihuvi jagunemine vanuse põhjal

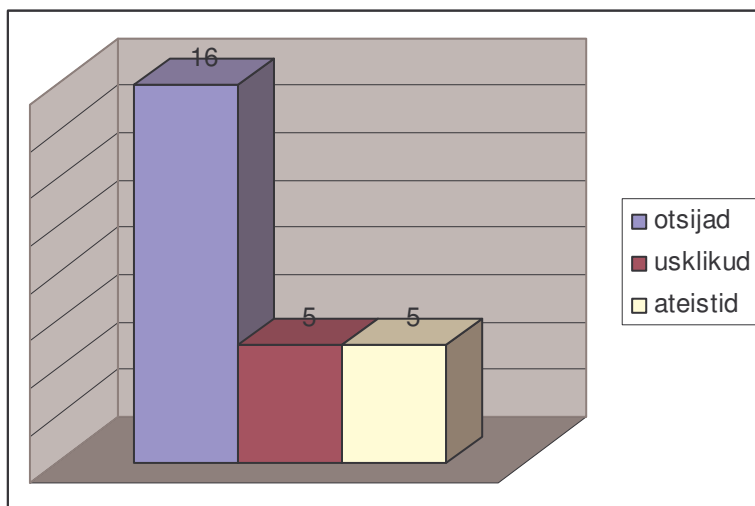
vanus	kuni 25 a	26–35 a	36–45 a	alates 46	kokku
üldarv	22	26	16	2	66
%	33	40	24	3	100

6. tabel. Vene keelt kõnelevate kinnipeetavate vanuserühmade protsent vastanute üldarvust

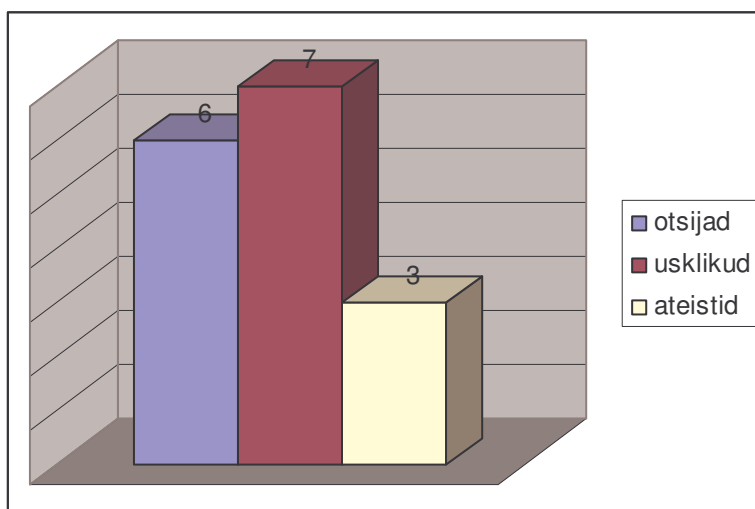
Erinevatesse vanuserühmadesse kuuluvate vene keel kõnelevate kinnipeetavate religioonihuvi pole sarnane. Iga vanust iseloomustab erinev otsijate, usklikke ja ateistide suhe. Vastavad suhtarvud on esitatud järgnevas diagrammides.

5. diagramm. Vene keelt kõnelevate kuni 25-aastaste kinnipeetavate üldine religioosus

6. diagramm. Vene keelt kõnelevate 26–35-aastaste kinnipeetavate üldine religioosus

7. diagramm. Vene keelt kõnelevate 36–45-aastaste kinnipeetavate üldine religioosus

Vene keelt kõnelevate kinnipeetavate üldise religioonihuvi protsentuaalsest jagunemisest vanuserühmiti annab ülevaate 7. tabel.

vanus a-tes	otsijate %	usklike %	ateistide %	kokku
25	63	18	18	100
26–35	62	19	19	100
36–45	38	44	18	100
alates 46	100	0	0	100

7. tabel. Vene keelt kõnelevate kinnipeetavate religioonihuvi protsent vanuse põhjal

Seega võib venelaste vanuse ja religioonihuvi seose kohta sarnaselt eestlastega öelda, et kõikide vanuserühmade kohta kokku on kõige vähem ateiste. Usklike hulk ületab neid ainult pisut ja otsijate hulk rohkem kui kolmekordselt. Kahes esimeses vanuseastmes domineerivad otsijad, kuid seejärel väheneb otsijate hulk peaaegu kolmekordselt, sest inimesed saavad usklikuks.

Saadud tulemuste alusel võib kindlalt väita, et kinnipeetavate religioonihuvi üldised tendentsid on eestlaste ja venelaste puhul sarnased. Mõlemast rahvusest kinnipeetavate hulgas on kõige rohkem otsijaid, kes soovivad leida vastuseid oma küsimustele ja eluprobleemidele, huvituvad vaimulikust maailmavaatest ja peavad usku võimaluseks oma elus midagi muuta. Mõlema rahvuse puhul on arvukuselt järgmine usklike rühm. Need on inimesed, kes on juba läbinud pöördumise, tunnistanud Jumalale oma patud, saanud andeksandmise, otsustanud loobuda kriminaalsest eluviisist ning valinud seaduskuulekuse. Ateistide hulk on kõige väiksem nii eestlaste kui venelaste hulgas.

Kinnipeetavate religioonihuvi kohta seoses vanusega võib väita, et täheldatavad on kindlad ealised iseärasused. Kuni 25-aastase vanuserühma iseloomustab otsijate domineerimine ning usklike ja ateistide vähesus. Vanuse kasvades on selgesti märgatav usklike hulga kasv ja eriti ateistide hulga vähenemine. Keskikka jõudes on paljud kinnipeetavad saanud usklikuks, kuid umbes sama suur hulk veel jätkab otsinguid.

Saadud tulemuste alusel võib kokkuvõtvalt väita, et kinnipeetavate religioonihuvi sõltub vanusest, mitte rahvusest. Igapäevase vanglatöö jaoks tähendab see, et usulise tegevuse korraldamisel ja sõnumi jagamisel tuleb arvestada kinnipeetavate ealiste iseärasustega, mitte sellega, mis keelt nad kõnelevad. Piiblitundidest, vaimulikust kirjandusest, jumalateenistustest jne huvituvad nii eestlased kui venelased ning seetõttu tuleb neile kindlustada võrdsed osalemisvõimalused. Kuid erinevas vanuses inimestel on erinevad huvid, probleemid ja vajadused. Näiteks noorte puhul tuleks hoiduda valmis vastustest ja liigsest õpetamisest, sest nemad tahavad kindlasti suuremat valiku- ja otsustamisvabadust. Kuid küpsemas eas inimesed on juba meelsamini valmis tunnistama reegleid, seadusi ja autoriteete.

4.3. Religiooni roll muutuste esilekutsujana

Kogutud tulemustest selgub, et religiooni roll muutuste esilekutsujana on vaadeldav lähtudes sellest, kui mitmendat korda kinnipeetav karistust kannab. Kinnipeetavad jagunevad kolme rühma: esimest, teist ja kolmandat korda karistust kandvad isikud.

Eesti keelt kõnelevaist vastanuist kõige suurema rühma moodustavad esimese karistuse kandjad. Arvukuselt teisele kohale jäävad kolmanda karistuse kandjad. Teise karistuse kandjaid on kõige vähem (vt 8. ja 9. tabel).

	otsijad	usklikud	ateistid	kokku
1. korda, üldarv	13	13	4	30
1. korda, %	43	43	14	100
2. korda, üldarv	6	5	0	11
2. korda, %	55	45	0	100
3. korda, üldarv	7	2	3	12
3. korda, %	58	17	25	100

8. tabel. Eesti keelt kõnelevate kinnipeetavate religioossus sõltuvalt karistuskorrast

karistuse kandmise kord	üldarv	% vastanutest
1. korda	30	60
2. korda	11	20
3. korda	12	20
kokku	53	100

9. tabel. Eesti keelt kõnelevate kinnipeetavate karistuskorra protsent vastanute üldarvust

Karistuskordade siseselt pole kinnipeetavate religioonihuvi sarnane. Erinevate huvirühmade suurus ja suhe ei lange kokku. Teist korda karistust kandjate hulgas domineerivad otsijad, kuid ateistid puuduvad. Kolmandat korda karistust kandjate hulgas on samuti kõige rohkem otsijaid ja kõige vähem usklikke. Karistuskordade kasvades väheneb kinnipeetavate üldarv ja ka rühmade hulk eraldi.

Vene keelt kõnelevaist vastanuist kõige suurema rühma moodustavad eestlastele vastupidiselt kolmanda karistuse kandjad. Arvukuselt teisele kohale jäävad esimese karistuse kandjad. Teise karistuse kandjad on kõige vähem (vt 10. ja 11. tabel).

	otsijad	usklikud	ateistid	kokku
1. korda, üldarv	12	5	4	21
1. korda, %	57	24	19	100
2. korda, üldarv	6	7	4	17
2. korda, %	35	41	24	100
3. korda, üldarv	20	4	4	28
3. korda, %	72	14	14	100

10. tabel. Vene keelt kõnelevate kinnipeetavate üldine religioossus

	üldarv	%
1. korda	21	32
2. korda	17	26
3. > korda	28	42
kokku	66	100

11. tabel. Vene keelt kõnelevate kinnipeetavate karistuskorra protsent vastanute üldarvust

Karistuskordade siseselt pole ka vene keelt kõnelevate kinnipeetavate religioonihuvi sarnane. Erinevate huvirühmade suurus ja suhe on erinev. Kolmanda karistuse kandjate hulgas on usklikke ja ateiste võrdselt, kuid otsijate hulk ületab mõlemat rühma viiekordselt. Teise karistuse kandjate hulgas on võrdselt otsijaid ja usklikke. Esimese karistuse kandjad sarnanevad usklike ja ateistide võrdselt hulgalt kolmanda karistuse kandjatega. Karistuskordade kasvades tõuseb kinnipeetavate üldarv ja otsijate hulk eraldi võttes, kuid ateistide hulk püsib. Usklike hulk teeb läbi järgmise muutuse: teisel karistuskorral kasvab see pooleteisekordseks, kuid kolmandal korral langeb tagasi esialgsele tasemele.

Vanglas pöördumist kogunud kinnipeetavate karistuskordade seost vaadeldes selgus, et esimese karistuse kandjaid on kaks korda vähem kui teise või enama kandjaid (vt 12. tabel).

	kinnipeetavate hulk	% koguhulgast
1. kord	4	33
2. > kord	8	67
kokku	12	100

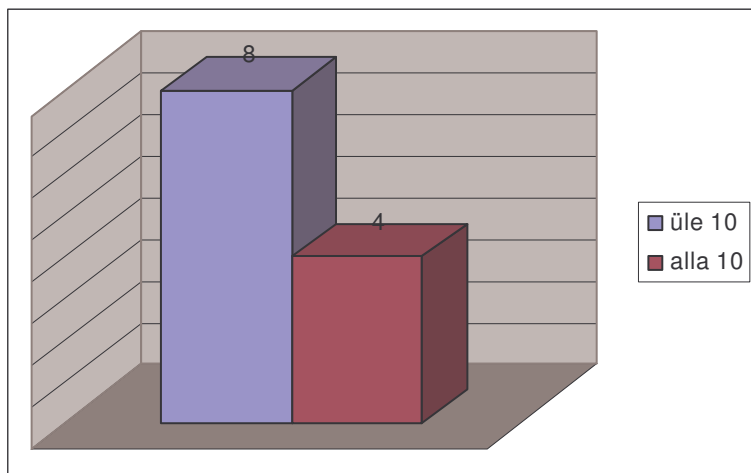
12. tabel. Kinnipeetavate pöördumise sõltuvus karistuskorrast

Religiooni juurde jõudmise põhjustena nimetas kõige rohkem pöördunuid külalisjutlustajalt saadud impulssi. Järgmisena on põhjuste pingereas hingehoidlikud vestlused kaplaniga. Kõige vähem toodi põhjuseks huvi usu vastu ja armastust naise vastu (vt 13. tabel).

mõjutaja	kinnipeetavate hulk	%
jutlustaja	6	50
kaplan	4	34
huvi usu vastu	1	8
armastus naise vastu	1	8
kokku	12	100

13. tabel. Kinnipeetavate pöördumise motiivid

Eraldi analüüsisin veel pöördumist kogenud kinnipeetavate retsidiivsust (vt 8. diagramm). Tulemuseks sain, et kaks kolmandikku vastanuist kannab üle 10 aasta pikkust ja üks kolmandik 3–8-aastast karistust (vt 8. diagramm ja 14. tabel).

8. diagramm. Usule tulnud kinnipeetavate retsidiivsust

vastanud	kannab üle 10 aastast karistust	kannab 3–8-aastast karistust	kokku
üldarv	8	4	12
%	67%	33%	100

14. tabel. Usule tulnud kinnipeetavate retsidiivsust

Saadud tulemuste alusel võib kindlalt väita, et religioonil on otsustav roll muutuste esilekutsujana. Eeskätt väljendub see asjaolus, kas esimene karistuskord jääb kinnipeetavale viimaseks või tuleb ta vanglasse tagasi veel korduvalt. Kinnipeetavad, kes on kogenud religioosset pöördumist vanglas, ei naase üldiselt uuesti kriminaalsele teele tagasi. Nende puhul on suurem tõenäosus, et religioon on neis esile kutsunud otsustava muutuse. Nad omandavad uue identiteedi ja jõuavad äratundmisele, et eluviisi muutmine on senisest olukorrast pääsemiseks vältimatu. Just usk teeb kinnipeetava teadlikuks tema hukutavast seisundist ja avab tema silmad nägema alternatiivi.

Eestlaste ja venelaste puhul on täheldatav teatav erinevus religiooni rollis muutuste esilekutsujana. Esimest korda karistust kandvate, eesti keelt kõnelevate kinnipeetavate hulk

on kõige suurem ning koosneb eeskätt usklikest ja otsijaist. Kuid seejärel väheneb nii kinnipeetavate üldhulk kui usklike osakaal neis. Siit järeldan, et usklikud kinnipeetavad valivad valdavalt pärast vabanemist seaduskuuleka eluviisi ja ei soorita uusi kuritegusid. Vanglasse satuvad jälle tagasi peamiselt otsijad ja ateistid. Kuid ka nende hulk väheneb, kui nad tulevad usule ja otsustavad kuritegevusest loobuda.

Vene keelt kõnelevatest kinnipeetavate puhul pole usuletulek nii kindel garantii vanglasse tagasi pöördumise vastu kui eestlastel. Seda on näha asjaolust, et kinnipeetavate üldhulk kasvab iga järgneva karistuskorraga ja saavutab kõige suurema tulemuse kolmandal korral, kuid usklike hulk püsib samal ajal enam-vähem muutumatuna. Enamus vene keelt kõnelevatest kinnipeetavatest on ristitud juba lapsena, kuid see ei tähenda, et kõik nad oleksid täiskasvanueas jõudnud isikliku suhteni Jumalaga ja kogenud pöördumist. Vastupidi – tõsisemalt hakkavad nad usust huvituma alles teist või kolmandat korda karistust kandes. Eesti keelt kõnelevate kinnipeetavate hulgas on lapsena ristitud osakaal väiksem, kuid nende puhul seostub ristimiseni jõudmine enamasti ka isikliku pöördumiskogemusega. Just sellistest tagamaadest tuleneb ka asjaolu, et vanglasse jõuavad sageli tagasi ka vene keelt kõnelevad usklikud kinnipeetavad.

Pöördumist kogenud kinnipeetavatel saadud tulemuste alusel võib kindlalt väita, et usust tingitud muutused toimuvad valdavalt pärast esimest karistuskorda. või selle ajal? Siin avaldub ilmne seaduspära, et kui inimene pole esimest korda vanglas olles muutmisotsust vastu võtnud ja usule tulnud, ei suuda ta vabanedes seaduskuulekat teed valida ja naaseb peagi järgmist karistust kandma. Nii läheb umbes kolmandikuga kinnipeetavaist. Loomulikult tuleb arvestada, et pöördumise puhul ongi tavaliselt tegemist aeganõudva protsessiga ja paljud kinnipeetavad lihtsalt ei jõua esimesel korral sellega lõpule. Parem variant oleks muidugi, kui nad kogeksid pöördumist vabaduses. Teisel karistuskorral on usu roll juba tunduvalt suurem ja oma elu otsustab muuta kaks korda rohkem kinnipeetavaid. Ühtlasi on alust arvata, et pikemalt kaalutud pöördumine on ka tõsisem ja püsivam.

Saadud uurimistulemustest selgub ka, et valdav enamus (67%) usu ja eluviisi muutuse kasuks otsustanud kinnipeetavaist kannab üle 10 aasta pikkust karistust. Väiksem hulk (33%) neist kannab 3–8-aastast karistust. Siit saame omakorda kinnitust väitele, et pikema karistuse ajal on inimesel rohkem motivatsiooni oma elu läbivaatamiseks, usu pakutavate võimaluste

vaagimiseks ja muutumisotsuseni jõudmiseks. Pikema karistuse kandjate pöördumisotsus on seda kaalukam, et oma masendavas ja lootusetus seisundis võrreldes lühema karistuse kandjatega võivad nad palju kergemini valida käegalöömise ja allaandmise tee.

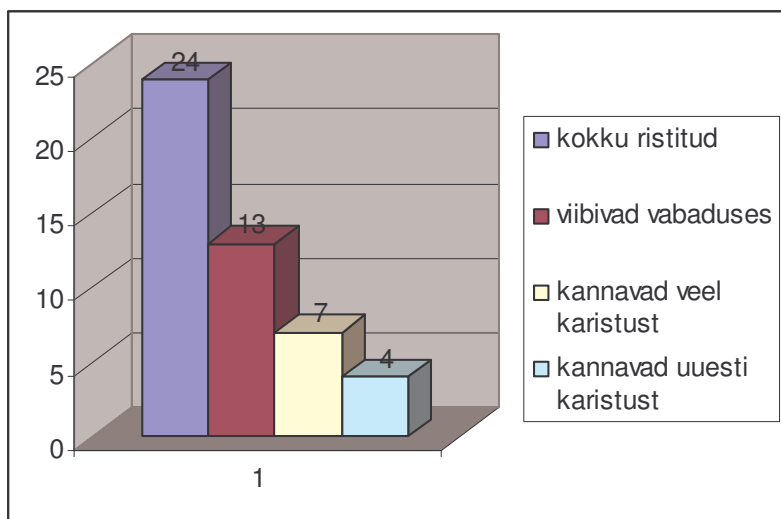
Pöördunud kinnipeetavailt saadud vastuste alusel võib samuti kindlalt väita, et just religioon ja usulistes tegevustes osalemine kutsuvad muudatusi esile, sest kümme inimest kaheteistkümnest tõid esile vaimulikud põhjused usu juurde jõudmisel.

Kogutud tulemuste alusel tehtud järeldustel on tähendus eeskätt ühiskonna jaoks laiemalt. Meil on väga levinud eksiarvamus, et vangidega pole mõtet tegelda, sest nad ei muutu nagunii. Just selle suhtumise tulemuseks on töövahendite (nii inimeste, asjade, tegevuse kui raha) puudus meie vanglates. Kui ollakse veendunud, et vangidele kulutatud raha on maha visatud, siis loomulikult kasutatakse seda mujal. Kuni kinnipeetavate vajadust religiooni järele peetakse tühiseks, püsib ka vanglapersonali nappus. Käesolevad tulemused kinnitavad, et töös kinnipeetavatega on võimalik saavutada positiivseid tulemusi ning et religioonil on selles otsustav roll. Seega peaks ühiskond oma suhtumist muutma ja tunnistama, et vaimulikku vanglatöösse tuleb panustada kõigi võimalustega.

4. 4. Seaduskuuleka eluviisi kinnistamine

Kogutud tulemuste põhjal selgub, et on olemas erinevaid võimalusi seaduskuuleka eluviisi kinnistamiseks ja kuritegelikule teele naasmise vältimiseks, kuid otsustavaim osa on siiski religioonil. Tartu vangla avamisest alates on ristitud 61 kinnipeetavat. Aastail 2003–2008 olen ristitud 24 kinnipeetavat

Nende viimase kuue aasta jooksul ristitud inimeste edasist elukäiku uurides selgus, et rohkem kui pooled ristitud kinnipeetavaist on suutnud jääda vabadesse, seaduskuuleka eluviisi juurde. Vähem kui kolmandik ristituist kannab veel karistust. Seaduskuulekas eluviisis pole suutnud kindlaks jääda umbes viiendik ristitud kinnipeetavaid ning seetõttu on nad tagasi vanglas ja kannavad uut karistust (vt 9. diagramm ja 15. tabel).

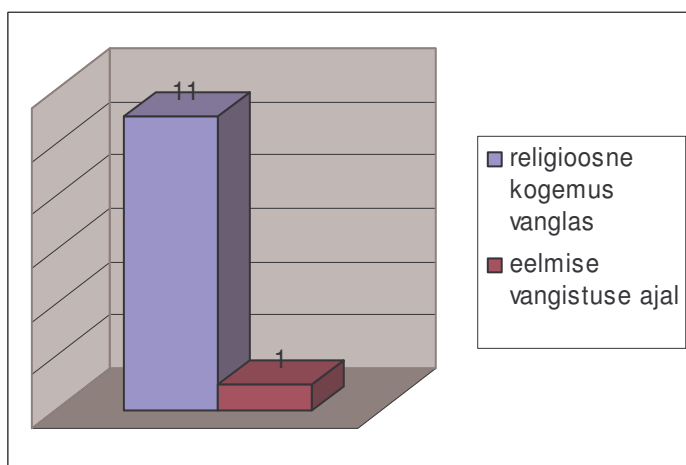

9. diagramm. A-il 2003–2008 ristitud kinnipeetavate seisund uurimuse koostamise ajal

ristitud	vabaduses	kannavad veel karistust	kannavad uut karistust	kokku
üldarv	13	7	4	24
%	54	29	17	100

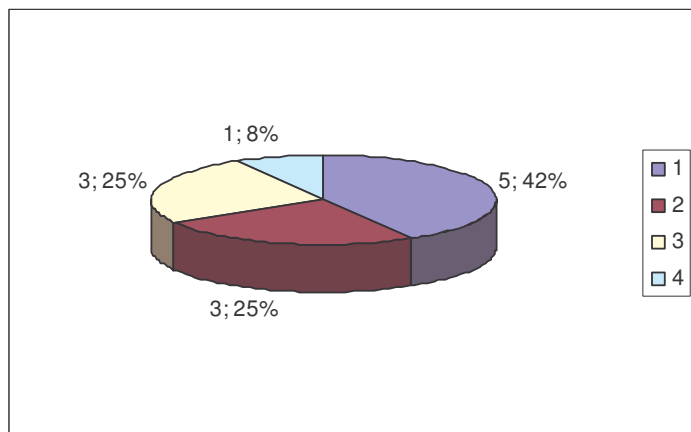
15. tabel. A-il 2003–2008 ristitud kinnipeetavate protsentuaalne koosseis uurimuse koostamise ajal

Poolstruktureeritud intervjuu abiga uurisin ka usule tulnud kinnipeetavate religioosse kogemuse seoseid vangistuskordadega. Selgitasin välja, et 12 karistust kandvast kinnipeetavast tuli 11 inimest ehk 92% usule just Tartu vanglas. Seega on väga väike kinnipeetavate osakaal, kes tulid pärast pöördumiskogemust uuesti tagasi (vt 10. diagramm).

10. diagramm. Usule tulnud kinnipeetavate religioosne kogemus

Poolstruktureeritud intervjuu abiga uurisin ka pöördumist kogenud kinnipeetavate edasist käekäiku. Saadud tulemused kajastuvad vt 11. diagrammis.

- 1- liitusid vabanedes kohe kogudusega
- 2 - veel kannab karistust
- 3 - ei pöördunud Tartu vanglas
- 4 - sooritas vabanedes uue kuriteo

11. diagramm. Usule tulnud kinnipeetavate olukord pärast pöördumist

Seega selgus, et seaduskuuleka eluviisi kinnistamisega vabaduses sai hakkama umbes kolmveerand usule tulnud kinnipeetavaist. Suuremale osale neist oli abiks kogudusega liitumine, kuid üks osa pidi hakkama saama omal jõul, väljaspool kogudust. Umbes veerand pöördunuist alles jätkab vanglakaristuse kandmist, kuid on suutnud ka neis tingimustes oma eluviisi muuta ja seadusevastasest tegevusest loobuda.

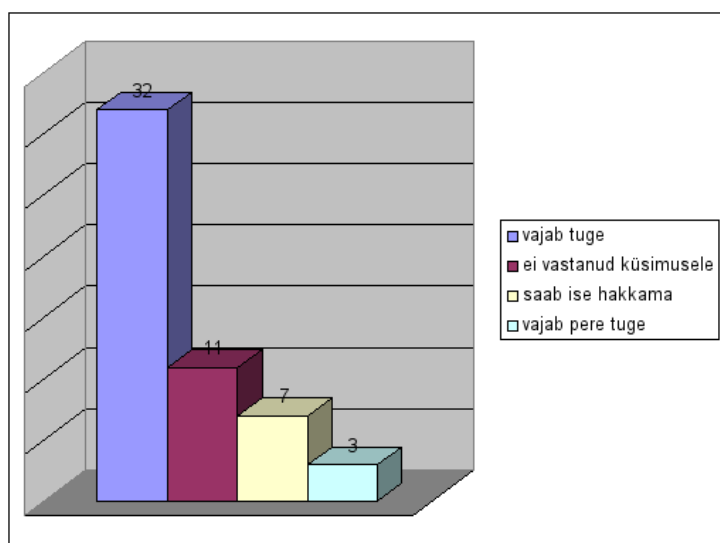
Vanglasse naasmist ei õnnestunud vältida ainult ühel ja ka siin oli põhjuseks tugistruktuuride puudumine. Kõnealune isik sooritas pärast vabanemist uue kuriteo, sest tal ei õnnestunud leida kogudust ning ta naases vanade sõprade ja alkoholi juurde. Uuesti vanglas, taastas ta suhte Jumalaga ja loodab, et järgmine kord vabanedes õnnestub tal paremini hakkama saada.

Saadud tulemuste alusel võib kindlalt väita, et seaduskuuleka eluviisi kinnistamiseks ja kuritegelikule teele naasmise vältimiseks on vaja tuua kinnipeetavad usule. 12 pöördunud kinnipeetava hulgas oli vaid üks isik, kes kandis teistkordset vangistust. Seega tulevad vanglasse ülekaalukalt uskmatud inimesed, kuid neil, kes on saanud usklikuks, õnnestub valida parem eluviis ja vältida teistkordset vangistust.

Pöördunud kinnipeetavad vajavad kindlasti ristimist kui hädavajalikku usutegu kuritegevusest loobumiseks. Käesoleva uurimuse tulemused kinnitavad, et vaid üks viiendik ristitud endistest vangidest satub uuesti vanglasse, samas kui üle pooltel õnnestub edukalt resotsialiseeruda ja

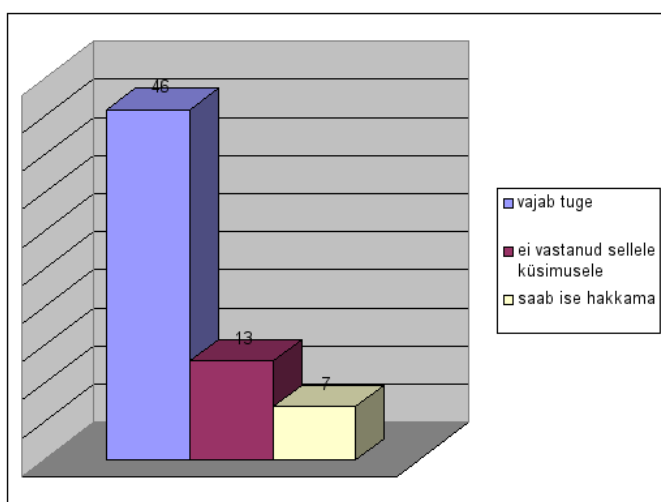
vabadusse jääda. Koos ristimise sakramendiga tuleb inimesse Püha Vaimu vägi ja jõud, mis jõustavad teda eluvõitluseks vajamineva vastupidavuse ja meelekindlusega.

Seega võib ka kindlalt väita, et vabanenud kinnipeetavad vajavad kindlasti abi väljastpoolt. Ei piisa ainult sellest, et õpetame nad vanglas piiblit lugema, palvetama ja kirikus käima. 60% küsitletud, eesti keelt kõnelevatest kinnipeetavatest tunnistas, et vajab kindlasti abi väljast. 14% väitis, et saab ise hakkama ja 6% lootis perekonna toetusele. 20% küsitletud kinnipeetavaist jättis sotsiaalseid vajadusi puutuvale küsimusele vastamata (vt 12. diagramm).

12. diagramm. Eesti keelt kõnelevate kinnipeetavate sotsiaalsed vajadused.

70% küsitletud vene keelt kõnelevatest kinnipeetavatest tunnistas, et vajab kindlasti abi väljast. 11% väitis, et saab ise hakkama. 19% küsitletud kinnipeetavaist jättis sotsiaalseid vajadusi puutuvale küsimusele vastamata (vt 13. diagramm).

13. diagramm. Vene keelt kõnelevate kinnipeetavate sotsiaalsed vajadused.

Seega on täheldatav teatav erinevus eesti ja vene keelt kõnelevate kinnipeetavate abivajaduse vahel. Esimesed neist loodavad rohkem omaenese jõule ja ootavad teistelt vähem tuge. Torkab silma, et vene keelt kõnelejad ei looda perekonnale, kuigi ka eestlaste hulgas pole palju neid, kes saavad oma lähedastelt abi.

Kuna kinnipeetavate vana identiteet on kadunud ja nad on ka võõrdunud vanglaeelsest sotsiaalsest võrgustikust, tuleb neil oma minapilt uuesti üles ehitada ja sotsiaalsed sidemed korda saada. Samas ei tohi unustada seda võrgustikku, kus nad on kunagi viibinud. Kindlasti tuleb vältida kriminaalse karjääri taastumist. Endist kinnipeetavat võiks tõhusalt toetada näiteks perekond, töökaaslased, huvitegevus, õppimine jt sotsiaalselt tunnustatud elu- ja käitumisvõimalused. Päriselt ei saa välistada ka võimalust, et piisab vaid kinnipeetava enese usust ja jõust, et oma elu muutmisega hakkama saada ja pinnal püsida. Kuid kindlasti on sel juhul oht tagasi langeda palju suurem ning üksi koormat vedades saavutatakse häid tulemusi palju tõsisema pingutusega.

Saadud tulemuste alusel võib ka väita, et seaduskuuleka eluviisi kinnistamiseks ja kuritegelikule teele naasmise vältimiseks on parim vahend vabanenud kinnipeetava võimalikult kiire liitumine kogudusega. Ennekõike vajab selline inimene vaimulikku tuge ja ülesehitavat abi. Päästetud inimesele on kõige olulisem vaimulik kasvamine, et kristlasena edasi liikuda ja püsima jääda. Kogudus ja kaaskristlased moodustavad hädavajaliku tugistruktuuri, mis aitavad raskustes inimesel säilitada ja arendada oma muutunud identiteeti ning oma eluga edasi minna.

Vanglapersonali võimaluseks on siin usule tulnud kinnipeetavat vabanemisega kaasnevateks muutusteks ja väljakutseteks ette valmistada. Kaplani poolt vanglas korraldatavad sotsiaalprogrammid, piiblitunnid ja jumalateenistused arendavad kinnipeetava vaimu ja muudavad teda paremaks kristlaseks. Kuid kinnipeetav vajab vabanemise järel hulka sotsiaalseid oskusi, mis tal seni puudusid. Vangla sotsiaaltöötajatel on võimalik kasvatada ja arendada kinnipeetavat paremaks kodanikuks, õpetades talle legaalseid võimalusi vabaduses toime tulla, näiteks leida töö- ja õppimisvõimalusi.

Lisaks kinnipidamisasutusele peaks ühiskond tervikuna pingutama selle nimel, et inimesed ei naaseks kuritegelikule teele. Kahjuks on siinkohal veel väga palju ära teha suhtumiste

muutmiseks, eelarvamuste murdmiseks, hoiakute ümberkujundamiseks. Endiste kinnipeetavate taasühiskonnastumist takistab ennekõike seesama eksiveendumus, et vangid ei muutu.⁶⁵ Paraku leidub sellist mõtteviisi isegi kristlikes kogudustes, mitte ainult uskmatute hulgas.

Tegelikkus on tänapäeval veel paraku selline, et ühiskond veeretab vabanenud kinnipeetava teele kõikvõimalikke takistusi, selle asemel, et nende hakkamasaamist soodustada. Sellise tendentsi põhjuseks on ikka seesama umbusk ja põlastus, mis paneb usukuma, et endise vangi näol on tegemist täiesti vastuvõetamatu ja ebausaldatava isikuga, kes kujutab kaasinimestele suurt ohtu. Kui kõik legaalsed elusfäärid äsja vanglast vabanenud inimese välja sülitavad, põhjustab see otseselt kuritegelikule teele naasmist. Kuigi meie ühiskonnas ametlikult räägitakse kuritegevuse vähendamisest, soodustavad tegelikud olud hoopis selle suurenemist. Siit järgneb loogiliselt retooriline küsimus – kes õieti vastutab kuritegevuse kasvu eest?

⁶⁵ Kohler, Vilja. Meeri rahvas keeldus vanglast vabanenuid naabriks võtmast. Postimees, 04.01.2005. Lk 8.

KOKKUVÕTE

Käesolev magistritöö analüüsis kinnipeetavate olukorda Tartu vanglas ja religiooni võimalusi kujundada kriminaalse eluviisiga inimestest seaduskuulekaid ühiskonnaliikmeid. Magistritöö teemaks oli religiooni mõju kinnipeetavaile.

Kuna kinnipeetavate suhe religiooniga on käesolevaks hetkeks Eestis alles põhjalikult läbi uurimata, otsustasin anda oma panuse. Vanglavaldkond vastab kõige paremini minu ettevalmistusele ja töökogemusele, sest töötan Tartu vanglas selle avamispäevast alates ja minu üles ehitatud on sealne kaplaniteenistus. Tunnen hästi vanglatöö iseloomu, sisu ja probleeme, samuti ka kinnipeetavate suhteid religiooniga. Tartu vangla asukate hulk tagas magistritöö teema sobiva laiuse ja piiritletuse ning kindlustas vajaliku andmete hulga järeldesteks ja kokkuvõteteks.

Magistritöö eesmärgiks oli analüüsida kinnipeetavate üldist olukorda, selgitada välja nende religioonihuvi põhilised seaduspärasused ning pakkuda saadud tulemuste põhjal võimalusi olukorra parandamiseks. Nimetatud arutlustes ja ettepanekutes lähtusin nii isiklikust töökogemusest ja erialakirjandusest kui ka konkreetsetest andmetest, mis on saadud ankeetküsitlusest, intervjuudest ja esseedest kogunenud materjali analüüsi tulemusena. Seega õnnestus magistritöö püstitatud eemärk täita.

Magistritöö jõudis järgmiste järeldusteni:

1. Tartu vangla kinnipeetavate huvi religiooni vastu on väga suur. Religiooni suhtes positiivselt meelestatud moodustavad 83% vastanute üldarvust. Nimetatud rühm koosneb 51% usuhuvilistest ja 32% usklikest. Usu suhtes ükskõiksed moodustavad vastanute koguhulgast 17%. Seega ületab huviliste hulk ükskõiksete hulga viiekordselt. Kuivõrd vajadus usu järele on sedavõrd suur, peab vanglatööd tehes ja sealset elu korraldades kindlasti arvestama, et kinnipeetavate usulised vajadused saaksid rahuldatud. See tähendab, et vangla sotsiaalosakond peaks keskenduma

- pakutava religioosse tegevuse laiendamisele ja mitmekesistamisele ning tagama, et kinnipeetavail oleks võimalus kõigest pakutavast osa saada. Religioosse töö väärtustamine peaks kajastuma ka eelarvetes ja rahalistes vahendites.
2. Kinnipeetavate religioonihuvi sõltub vanusest, mitte rahvusest. Nii eesti kui vene rahvusest vangide hulgas on kõige rohkem huvilisi: eestlaste hulgas 49% ja venelaste hulgas 58%. Arvukuselt järgmise rühma moodustavad usklikud, keda on eestlastest 38% ja venelastest 24%. Ateistide hulk on kõige väiksem: sellesse kuulub 13% eestlastest ja 18% venelastest. Kuid täheldatavad on kindlad ealised iseärasused. Kuni 25-aastase vanuserühma iseloomustab otsijate domineerimine (67% eestlastest ja 63% venelastest). Vanuse kasvades on selgesti märgatav usklike hulga kasv ja eriti ateistide hulga vähenemine. Keskkikka jõudes on paljud kinnipeetavad saanud usklikuks (46% eestlastest ja 44% venelastest), kuid umbes sama suur hulk veel jätkab otsinguid. Igapäevase vanglatöö jaoks tähendab see, et usulise tegevuse korraldamisel ja sõnumi jagamisel tuleb arvestada kinnipeetavate ealiste iseärasuste, mitte rahvusega.
 3. Religioonil on otsustav roll kuritegevusest loobumisel ja seaduskuuleka eluviisi alustamisel. Eeskätt väljendub see asjaolus, kas esimene karistuskord jääb kinnipeetavale viimaseks või mitte. Üldiselt ei naase usklikud vanglasse, sest religiooni abil omandavad nad uue identiteedi ja jõuavad äratundmisele eluviisi muutmise vältimatuses. Kui inimene pole esimesel korral otsusele jõudnud, ei suuda ta vabaduses hakkama saada ja naaseb peagi (67%). Otsustamiseni omakorda viivad just vaimulikud põhjused (84%). Eestlaste ja venelaste puhul eraldi võttes on täheldatav teatav erinevus. Eestlastest kinnipeetavate üldhulk ja usklike osakaal vähenevad iga järgmise karistuskorraga kokku kolmekordselt, sest usklikud valivad pärast vabanemist seaduskuuleka eluviisi ja ei soorita uusi kuritegusid. Venelaste puhul nähtub, et kinnipeetavate üldhulk kasvab iga järgneva karistuskorraga peaaegu 50%, kuid usklike hulk püsib enam-vähem muutumatuna. Seega pole usuletulek garantiiks vanglasse naasmise vastu. Käesolevad tulemused kinnitavad, et positiivseid tulemusi on võimalik saavutada just religiooni abiga.
 4. Seaduskuuleka eluviisi kinnistamiseks ja kuritegelikule teele naasmise vältimiseks on vaja tuua kinnipeetavad usule. 12 pöördunud kinnipeetava hulgas leidis vaid 1 isik (8%), kes kandis teistkordset vangistust. Seega jõuavad vanglasse ülekaalukalt uskmatud, kuid usklikel õnnestub valida parem eluviis ja vältida uut vangistust. Pöördunud kinnipeetavad vajavad kindlasti ristimist, sest sakrament varustab neid

vaimuliku jõu ja vastupidavusega. Vaid 17% ristitut naaseb vanglasse. Resotsialiseerumiseks vajavad vabanenud kinnipeetavad abi väljast poolt (50%), kuigi päriselt ei saa välistada ka võimalust, et piisab vaid kinnipeetava enese usust ja jõust (25%). Parimaks abivahendiks on kiire liitumine kogudusega (42%), sest kogudus ja kaaskristlased moodustavad hädavajaliku tugistruktuuri, mis aitab säilitada ja arendada muutunud identiteeti ning eluga edasi minna. Vanglapersonali võimaluseks on valmistada usklikku kinnipeetavat ette vabanemisega kaasnevateks muutusteks ja väljakutseteks. Kaplani poolt vanglas korraldatav tegevus arendab kinnipeetava vaimulikku külge. Vangla sotsiaaltöötajatel on võimalik õpetada kinnipeetavale legaalseid toimetulekuvõimlusi. Kindlasti peaks vabanenud vangide resotsialiseerumise nimel pingutama ühiskond tervikuna.

Magistritöö sissejuhatuses püstitasin järgmise hüpoteesi – religioon on tulemusliku kuritegevusest loobumise, identiteedimuutuse ja seaduskuulekas eluviisis püsimise hädavajalik eeltingimus. Püstitatud hüpoteesi ja uurimisküsimuste kinnituseks kasutasin lisaks isiklikele töökogemustele ka kvalitatiivset fenomenoloogilist uurimismeetodit. Pärast ankeetküsitluste, intervjuude ja esseede abil saadud andmete kokku kogumist oli mul olemas vajalik informatsioon järeldusteks religiooni mõju kohta kinnipeetavatele. Seejärel süstematiseerisin ja analüüsisin kogutud info ning sõnastasin magistritöö järeldused.

Magistritöö hüpotees leidis kinnitust. Kogutud näidete sisu ja hulga alusel on põhjust järeldada, et kinnipeetavad vajavad kuritegevusest loobumiseks, identiteedimuutuseks ja seaduskuulekas eluviisis püsimiseks just religiooni ning kui ühiskond on nimetatud muutustest tõepoolest huvitatud, on hädavajalik igati soodustada ja arendada usulist tööd meie vanglates.

Magistritöö eesmärgiks oli ka propageerida religiooni kui olulist võimalust nii kinnipeetavatele otseselt kui ühiskonnale laiemalt. Kuigi kinnipidamisasutustest räägitakse nii igapäevaselt kui seadusandja tasandil päris palju, ei ole tegelikkus siiski kuigi hea. Põhiprobleemiks on minu arvates tahtmatus mõista, et vangid on inimesed meie eneste hulgast ja et nende probleemid on meie kõikide mure.

Kui kinnipeetav tuleb vangistuse ajal usule ja otsustab edaspidi käituda seaduskuuleka kodanikuna, tõuseb sellest tema isiklikust elumuudatusest tulu kogu tema ümbrusele. Mida

rohkem on meil meelt parandanud kurjategijaid, seda inimlikumaks ja turvalisemaks muutub kogu ühiskond. Käesolev akadeemiline uurimus väärtustab religiooni kinnipeetavate mõjutajana ja aitab kinnistada usaldust kinnipidamisasutuste kasvatus- ja parandussuutlikkuse vastu meie tänapäeva ühiskonnas. Seega õnnestus täita magistritöö eesmärk.

Mõistagi eeldab kinnipeetavate juhatamine usule ja ümberkujundamine seaduskuulekaiks kodanikeks läbimõeldud ja süstemaatilist tegevust. Soovitud tulemuste nimel peaksid pingutama kõik ühiskonnaliikmed. Akadeemiliste õppeasutuste osa oleks võimalikult suur hulk kvaliteetseid üliõpilastöid, näiteks erinevate võimalike taasühiskonnastamise meetodite analüüsimine ning kõikide Eesti vanglate positiivsete kogemuste rakendamine.

Kokkuvõttes algab kõik siiski suhtumisest ja väärtushinnangutest. Kui tähtsustatakse kinnipidamisasutustes toimuvat, kui nähakse kinnipeetavatega toimuvat kogu ühiskonna heaolu vaatepunktist, jõutakse ka religiooni kui määrava tähendusega mõjuteguri tunnistamiseni. Kui aga usku peetakse tähtsusetuks eralõbuks, usu isiksust vormivad võimalused jäetakse kõrvale ja põhjendatakse kõike rahapuudusega, toodabki meie vanglasüsteem järjest vilunumaid kurjategijaid meelt parandanute asemel.

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

1. Beckner, Thomas. Effective Jail And Prison Ministry For The 21st Century. A Coalition of Prison Evangelists Publication, 1998.
2. Colson, Charles. Süüdi mõistetud: uus lootus panna piir kuritegevusele Ameerikas. Tallinn, EELK Kriminaaltöö Keskus, 1995.
3. Curran, Kathryn L. Finding God Behind Bars: An Exploratory Study of the relevance of Conversions to criminology. Doktoritöö. Cambridge'i Ülikool, 2002.
4. Hellsten, Tommy. Kuidas kohtuda inimesega? Tallinn, Pilgrim, 2008.
5. Kaplani käsiraamat: vanglavaimuliku manuaal. Tallinn, Kodutrükk, 2001.
6. Kriminaaltöö käsiraamat. 1. kd. Tallinn, EELK Kriminaaltöö Keskuse toimetised, 1996.
7. Lehtsaar, Tõnu. Hingepilk: kriisiolukordade pastoraalpsühholoogia. Tallinn, Logos, 1994.
8. Lepajõe, Marju. Kreeka-eesti Uue Testamendi õppesõnastik. Tartu, Akadeemiline Teoloogia Selts, 2002.
9. Luther, Ralf. Uue Testamendi sõnaraamat: algkristliku kirja, keele ja mõtte seletust. Tallinn : EELK Konsistooriumi Kirjastus- ja Infoosakond, 1992. Lk 190.
10. Maruna, Shadd; Wilson, Louise; Curran, Kathryn. Why God Is Often Found Behind Bars: Prison Conversions and the Crisis of Self-Narrative. Research in Hyman Development, nr 2&3, 2006. Lk 161-184.
11. Mitut usku Eesti: valik usundiloolisi uurimusi. 1. kd. Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus, 2004.
12. Piir, Milvi Martina. Pauluse protsess: kriminaalõiguslik kontekst ja koht Uue Testamendi traditsioonis. Magistritöö. Tartu, Tartu Ülikool, 2005.
13. Sykes, Gresham. The Society of Captives: a study of a maximum security prison.
14. Palvetav kristlane. Haljala, Eesti Piiblikool, 2000.
15. Üprus, Avo. Õigus halastusele: Eesti kiriku kriminaaltöö ja hingehoiu osa selles. Lõputöö. Tallinn, Logos, 2000.

16. Исаева Светлана. Социально-культурные условия воспитания нравственных качеств впервые осужденных в пенитенциарных учреждениях. Kandidaaditöö. Tambovi Ülikool, 2006.
17. Урбель, Ангелина. Менторство как средство эффективного служения в исправительной системе. Diplomitöö. Kõrgem Usuteaduslik Seminar, 2007

Kasutatud perioodika

1. Alasoo, Annika. Taastav õigus kaasab ohvrid õigusemõistmisse. Eesti Kirik, 07.05.2008.
2. Kohler, Vilja. Meeri rahvas keeldus vanglast vabanenuid naabriks võtmast. Postimees, 04.01.2005.

Kasutatud internetimaterjal

1. Eesti Vabariigi põhiseadus. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12846827>. 13.08.2008.
2. Kaplanaat. http://www.eelk.ee/diakoonia/y_kaplanaat.php. 29.09.2008.
3. King, Martin Luther. Love That Confronts Evil. <http://www.geocities.com/interracialnation/prophetic.html>. 28.08.2008.
4. Kirikute ja koguduste seadus. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12769838>. 25.01.2008.
5. Lang, Rein. Ettekanne kriminaalpoliitikast Riigikogus 13.02.2007. <http://www.reform.ee/kandidaat/reinlang/seisukohad/Koned&nID=503>. 18.03.2007.
6. Tartu vangla kodukord. <http://www.vangla.ee/26892>. 17.02.2008.
7. Tartu vangla põhimäärus. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12968381>. 11.08.2008.
8. Tsitaadid. <http://www.tsitaat.com/et/tsitaadid/autorid/b/edmund-burke>. 13.08.2008.
9. Vangistusseadus. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12952945>. 15.07.2008.

Lisad

1. lisa. Etteantud vastusevariantidega ankeetküsitlus

1. Vanus
2. Sugu
3. Rahvus
4. Mitmendat korda kannad reaalset karistust?
 - 1. korda
 - 2. korda
 - 3. või enam korda
5. Religiooniga puutusid kokku:
 - enne kriminaalkorras karistamist
 - vanglas
 - eelmise karistuse ajal
6. Sotsiaalne võrgustik:
 - perekond
 - majanduslikult kindlustatud
 - vajan elamispinda
7. Tööskused:
 - oman eriala
 - vajan abi
 - saan hakkama
8. Millistes sotsiaalprogrammides olen vanglas osalenud? Kuidas need mulle mõjusid? Kirjeldan lühidalt. Miks valisin just need?
 -
 -
 -
 -
 -
9. Millist tuge vajan vabanedes?
 - sõltuvusest vabanemiseks
 - tugiisiku teenust

- personaalset nõustamist
- rehabilitatsiooni

10. Kas käin kirikus?

- regulaarselt
- harva
- üldse mitte

11. Miks käin kirikus?

- olen usklik
- on huvitav
- meelelahutuseks
- otsin Jumalat

12. Miks ma ei käi kirikus?

13. Kuidas mõjutab mind kaasvangide suhtumine religiooni?

14. Kas vabaneses jätkan kirikus käimist?

- jah
- ei

2. lisa. Poolstruktureeritud intervjuu

1. Mitmes kord kannad karistust?
2. Millal hakkasid huvi tundma religiooni vastu?
3. Mis ajendas religioonist huvituma?
4. Mida oled kogunud (nt religioosne pöördumine)?
5. Mida on usk sinu elus teinud?
6. Kuidas hindad ise oma suhet Jumalaga?
7. Kas suhe Jumalaga on olnud stabiilne?
8. Kui on olnud taganemisi, siis mis on olnud selle põhjuseks? Kirjelda pikemalt.
9. Mis aitab jääda valitud teele?
10. Millisena näed oma elu pärast vabanemist?

3. lisa Essee kirjutamiseks antud küsimused

1. Kirjeldage sündmusi ja olukordi, mis pani Teid religioonist huvituma.
2. Kirjeldage kogemust, mis pani Teid veenduma oma pöördumises.
3. Mis on Teie arvates põhjuseks, et Te ei suutnud jääda kindlaks oma pöördumises toimunud identiteedimuutusele ning miks pöördusite tagasi kuritegelikule teele?